

AZ ISKOLÁK DEMOKRATIZÁLÁSA.

Közdolgokban szoros igazságot szólni,
bár ezren vegyék is kedvetlenül, el nem
engedhető kötelesség.

Kölcsey.

ÍRTA:

ENDREI ÁKOS,

főgimnáziumi tanár, fővárosi iskolaszéki tag, a VII. ker. munkásgimnázium
h. igazgatója.

BUDAPEST,
EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS BIZOMÁNYA.
IV. KECSKEMÉTI-L. 3.

Kiadja Endrei Ákos.

A demokratizálás alapelvei.

Az a mondás, hogy *extra Hungárián non est vita* eddig csak a kiváltságos osztályokra nézve volt igaz; most arra kell törekednünk, hogy igazzá váljék a nép széles rétegeire nézve is.

Apponyi.

Az általános választójog nemcsak a jogászok és szociálpolitikusok, hanem a *kultúra munkásai* előtt is egy mind általános emberi, mind nemzeti szempontból szebb, megnyugtatóbb perspektíváját nyújtja népünk jövőjének.

A demokrácia ellenesei, a mai osztályuralom önző képviselőinek egy része, szereti úgy feltüntetni e népjóléti intézményt, mintha az csak a tömegek hiúságának, hatalmi vágyának célja volna. S vele szemben rámutatnak értékesebb célokra, melyek a népnek több előnyt, nagyobb megelégedést nyújtanának. „Ne szavazati jogot adjunk a népnek“ — mondják ezek — „hanem kenyeret, földet, megélhetést!“

Egy másik tábora a reform ellenzőinek pedig, élükön a lelépett miniszterelnökkel, főleg azzal szeret a demokratikus választójog ellen érvelni, hogy az nálunk is, mint annyi más országban, „leszállítaná a parlament szellemi színvonalát“, vagyis magyarán fejezve ki: nem ragyogó -elokvenciájú szónokok, nagy államtudományi meg, jogtörténelmi tudású publicisták lennének túlsúlyban az ilyen eredetű parlamentben, hanem egyszerű gyakorlati emberek, különböző reális tudományos ismeretekkel rendelkező szakférfiak, szóval szürke polgárelem.¹⁾

Mindkét okoskodás arra a szofisztikus föltevésre támaszkodik, mintha a szavazati jog *cél* volna. Cél, mely csak az alsó néposztály hiúságának kielégítését tartaná szem előtt. Cél, mely egy-egy államot oly parlamenttel ajándékozna meg, amelynek tagjai mély tudásukkal, fényes szónoklatukkal hivatva volnának a nemzetnek dicsőséget szerezni.

Mily hamis, mily alantas értékelése ez a választójognak! Mintha csak a könyvnyomtatás hasznát nem a tudományok nagyarányú fellendülésében, nem a sajtónak népeket felszabadító, nagy eszméket propagáló agitacionális hatalmában, hanem abban látnák kimerítve, hogy kenyeret

¹⁾ A volt miniszterelnök elődje egyik programbeszédében taxatív is kezdte sorolni e polgárok kvalitását, amennyiben rámutatott egy külföldi állarr ahol az általános szavazati jog révén fodrázók és — uram fia! — *középkolai-tana* is bejutottak a parlamentbe.

ad annyi betűszedőnek. Mintha csak az életet és tenyészetet nyújtó, egész országok jólétét előmozdító, áldásos nyári esőt csak arra valónak tartanák, hogy a hosszú rekkenő hőség után felüldítse a tikkadt emberséget.

Nem, ilyen álokoskodással nem lehet az általános választójognak világot átalakító hatalmas intézményét lebecsülni. Nem *cél* a demokratikus választójog, hanem *eszköz*; eszköze a legfontosabb társadalmi átalakulásoknak. Nem bizonyos törekvéseknek *nyugópontja*, mely már pusztán létrejöttével kielégíti a tömeget, hanem inkább *kiinduló pontja* jelentős akcióknak, melyek a társadalom minden rétegének politikai és szociális boldogulását célozzák.

Aki az általános választói jogra gondol, annak lelki szemeivel látnia kell *adózási rendszerünknek* igazságosabb alapra fektetését, a *birtokmegosztás* célirányosabb rendezését a kiszagzák érdekében, a testi és szellemi *munkának* méltányos megbecsülését, gazdasági életünk *industrializálásának* megfelelő hathatós tényezőkkel való előmozdítását, az *emberélet*, *testi* épség és *lelki* műveltség nagyarányú ápolását, a *jólét és megelegedés* terjedését és sok-sok egyéb olyan szociális, politikai és kulturális haladást, aminek a mai társadalmi élet csak torzképét nyújtja.

Íme, ezeknek a céloknak *eszköze* az általános választói jog, mely tehát nemcsak kenyeret ad, nemcsak magas értelmi színvonalon álló parlamentet teremt, hanem átalakítja a mai népellenes, egy-két társadalmi osztály javát szolgáló, pártokra szakadt társadalmat, egy egészségesebb, igazságosabb és az egész nép érdekeit felölelő egységes szervezetté.

És hogyan érjük el e magas célokat a demokratikus választójog útján? Nem csak csalóka délibáb-e annak a sok üdvös dolognak elképzelése, melyekhez általa hozzájutni remélünk? Nem ütközik-e leküzdhetetlen nehézségekbe a kitűzött céloknak elérése?

De éppen az teszi oly általánosan megbecsültté az általános választói jog eszméjét, éppen az biztosítja oly széleskörű terjedését, hogy még a legegyszerűbb gondolkozású, legcsekélyebb műveltségű ember is könnyen és világosan átláthatja, mily következményekkel járna annak életbe léptetése. A logikus összefüggés eszköz és cél között oly átlátszó, hogy magyarázatra is alig szorul.

Két úton gyakorolja az általános választói jog üdvös, társadalomjavító hatását.

Először lehetővé teszi azt az ideális állapotot, hogy minden állampolgár *beleszólhat a maga sorsának intézésébe*, amit bizonyára ő ismer legjobban. Nemcsak egyes *kiválasztott osztályok* élvezik, mint eddig, azt a kedvezményt, hogy a közügyek irányításába befolyjanak, hanem *az egész nép*.

Másodszor pedig oly *kérdéseket* vet föl, s oly *intézkedéseket* provokál, melyek eddig, mint az uralkodó osztályokat nem érdeklő, sőt azok érdekeivel talán ellentétben is álló dolgok, nagyon is háttérbe szorultak, némelyek még csak szóba sem kerültek. Nem örökös közjogi viták, párttorzszalkodások abszorbeálnák az országgyűlések tárgyalásait, hanem gazdasági kérdések, közegészségügy, közoktatás és más, eddig szakképviselők hiányában nem igen érintett kérdések is a vita körébe kerülnének.

Íme e két eszköz segítségével, melyek elseje *személyi*, másika *tárgyi* jellegű: a legtermészetesebb módon lehetne a jelenlegi osztályérdekeket szolgáló, a mindennapi élet száz meg száz szociális bajával mit sem törődő, örök harcban álló, pártokra szakadt társadalmat — az egész nép javát szem előtt tartó, a polgárok boldogulását, anyagi és szellemi gyarapodását célzó békés erkölcsi közösséggé átalakítani.

A *személyi* garanciát erre nézve megadja azoknak többsége, kik az államtól nem hatalmi tendenciájuk, telhetetlen meggazdagodási vágyuk kielégítését, hanem megélhetésük biztosítását, polgártársaikkal egyenlő elbánást, anyagi és szellemi gyarapodásuk előmozdítását várják.

A *tárgyi* garanciát pedig a körülöttünk nyüzsgő élet ellenőrző hatalma szolgáltatja, mely mindig oly kérdéseket tesz aktuálisakká, melyek legsürgősebb megoldásra várnak.

Igy érvényesíti az általános választói jog üdvös demokratizáló hatását *politikai és gazdasági* téren. És így érvényesülhetne ez *kulturálist* téren is: az *iskolák demokratizálása révén*.

Itt is egy *személyi* és egy *tárgyi* garancia biztosítaná az iskolák *demokratikus* irányú működését.

Személyi garancia, hogy az, iskolák ügyeinek intézésébe ne csak egy — bármily kiváló — kultúrpolitikus és ennek részben csak elméleti téren mozgó, részben pedig nem szakértő tanácsa folyjon be, hanem mindazok, akik akár aktíve, akár passzíve legközelebről vannak érdekelve s legtöbb megfelelő életbeli tapasztalattal rendelkeznek: a *tanítató közönség* legműveltebb tagjai s a *tanítók és tanárok* összessége.

Tárgyi garanciát pedig az nyújtana, ha az iskola mindig szoros *kapcsolatban állana az étellel* és pedig annak nem pusztán — bár túlnyomólag — gyakorlati, hanem kulturális követelményeivel is. Mert a nép minden fia magasabb fejlettségű élőlény, mely nemcsak testi, hanem lelki táplálékra is vágyik s e vágyát kielégíteni joga van, azt előmozdítani pedig a társadalomnak kötelessége. Az állam által fentartott kultúrintézmények tehát, a kisdédóvótól az egyetemig, ne csak bizonyos társadalmi osztályoknak, hanem az egész népnek kell, hogy rendelkezésére álljanak, sőt annak szükségletei szerint jöjjenek létre vagy alakuljanak át. Minden korban a kor szellemének és a nép szükségleteinek megfelelően kellene berendezni és fejleszteni az iskolákat, melyek első sorban a nép megélhetésének, boldogulásának állánának szolgálatában, de okvetlenül számot vetnének annak kultúrigényeivel is. Ez az akció adná meg aztán a tanügyi kérdések felvetésének az aktualitást; ez garantálná tárgyilag is az iskolák demokratikus irányú fejlődését.

Íme ezek azon alapelvek, melyek szerint az *iskolák demokratizálása* eszközrendő volna. Nem új keletűek ez elvek. Régen kopogtatnak már ezek a tanügyi bürokráciának légmentesen elzárt kapuin. De — sajnos — bebocsáttatást eddig nem igen nyertek. A rideg „szakkörök” nem sokat hederítettek a szülők és tanítók „laikus” kívánságaira, nem törődtek az életnek legszembetűnőbb követelményeivel sem: haladtak a régi kitaposott úton, mit sem hallva, mit sem látva.

Pedig e kívánságok, e követelmények már régen megszülettek és még ma is élnek, várva mielőbbi megvalósulásukat: a társadalom hangos

követeléseiben, tanítóink és tanáraink tapasztalaton alapuló egyértelmű felszólalásaiban.

Nem is egyéb jelen fejtegetéseknek célja, mint röviden összefoglalni és az illetékes köröknek még egyszer tudomására adni azokat a fontosabb követelményeket, melyeket a társadalom és a gyakorlati szakférfiak az iskolák reformja érdekében évek óta hangoztatnak, megtoldva azokkal a tanulságokkal, melyeket az élet minden rejtekébe bevilágító világháború körülményei vetettek fel és azokkal a fontosabb mozzanatokkal, melyek a demokrácia fogalmából önként folynak.

11.

A nép iskolája.

Nevelni a népet oktatással, intéssel a legnemesebb feladás, mert kifejtésre és virágzásra emeli a hazát.

Deák.

Első és legfontosabb követelménye a szakköröknek nemcsak a művelődés, hanem a demokrácia nevében is: a *nyolc osztályú népiskola* felállítása a mai polgári iskola négy osztálya által nyújtott minősítési jogokkal.

Ez a nyolc esztendei *kötelező* iskolázás volna hivatva véget vetni annak a visszás helyzetnek, mely ma a népiskolai tanítás rendjében mutatkozik; csak ennek létrejötte tenné lehetővé, hogy a *népnek minden fia* birtokába juthatna a míveltség azon minimális mértékének, melyhez egy mívelt nemzet minden polgárának joga van.

Eddig ugyanis a minősítési jog hiánya következtében és a középiskola egyik fájának, a gimnáziumnak nagy vonzóerejénél fogva a népiskolába belépő fiúknak legnagyobb része — különösen a városokban — rendszerint csak négy osztályt végez s csonkán abbahagyva a hat évre beosztott, egységesnek kontemplált népiskolai tananyag stúdiumát, éppen a gyakorlati életben legszükségesebb és a nemzeti irányú ismeretek elsajátítása előtt lép át a több boldogulást ígérő polgári- vagy középiskolába. Itt aztán elől kezd egy egészen más elvek szerint beosztott ismeretanyagot. Sok azonban, itt sem boldogulva, miután 1—2 évig belekóstolt az új szellemi táplálékba, új iskoláját is elhagyja (a gimnázium első osztályának tanulói közül még 10% sem jut a nyolcadikba) s félbehagyott, hézagos ismerettel lép ki az életbe, gyarapítva a szellemi proletárok táborát.

A falusi tanulók pedig még jórészt ennyi ismeretet sem szereznek, mert csak tehernek tartják annak az iskolának látogatását, mely nekik som minősítést nem nyújt, sem az életben hasznosítható gyakorlati ismeretekhez nem juttatja őket. Inkább idő előtt mezei munkára fogják őket szüleik s faképnél hagyják az iskolát, amiben a mi közigazgatásunk — mely csak a pénzügyi és katonai törvények végrehajtásában ismeri az erélyt. a kérlelhetetlen szigorúságot — nem is igen akadályozza.

Mennyivel célszerűbb, mennyivel üdvösebb volna ez ide-odakapko-

dásnál a nyolc évre kidolgozott, kerek egésznek alkotó és az élet körülményeivel gondosan számoló népiskolai tanterv tárgyainak elsajátítása, miáltal a nép legegyszerűbb fia is megtanulhatná a helyes fogalmazás mesterségét, az életben előforduló komplikáltabb számolási műveleteket (kamatszámítás, földmérés), a polgári jogok és kötelességek behatóbb ismeretét, a nemzetgazdaságtan, vegytan, nemzeti irodalomismeret elemeit, a könyvvitelt, egészségtant és mindenek fölött a többtermelés szempontjából annyira fontos ésszerű gazdálkodás gyakorlatát és elméletét.

A felsőbb osztályokban aztán mind több tért nyerne a mezőgazdaságnak s a vidék terményeihez alkalmazkodó gazdasági mellékágaknak: a méhészetnek, selyemhernyótenyésztésnek, gyümölcsstermelésnek stb. rendszeres gyakorlása; téli időben pedig ugyancsak a vidék viszonyaihoz alkalmazkodó házi iparágnak (szalmafonás, kosárkötés, fafaragás stb.) elsajátítása, melyeket az életben is folytathatnának. Mily örömük telnék benne, ha szemlátomást látnák a modern gazdasági eljárás, hasznos eredményét, vagy ha munkájukkal még keresethez is jutnának! És mennyire megkedvelné az ifjabb nemzedék is az iskolát, hol ily hasznos és testüket, lelküket jótékonyan foglalkoztató munkát végezhetnének. S mily örömmel küldenék a szülők is gyermekeiket ilyen iskolába, amely nemcsak hasznos gyakorlati ismereteket nyújtana, melyeknek saját gazdaságukban is nagy hasznát vennék, hanem azonfölül még a mai polgári iskolához hasonló minősítést is adna s lehetővé tenné a tehetségesebb tanulók továbbképzését.

Nagy lendületet adna a nyolcosztályos népiskola, az iskolálatogatás és tankötelezettség szigorú ellenőrzése mellett, a *nemzetiségi iskolákban* a magyar nyelv tanításának is. Mert H év alatt magas óraszám mellett oly mértékben elsajátíthatnák az idegenajkú tanulók is az állam nyelvét, hogy a 7. és 8. osztályban már a tárgyak többségének magyar nyelven való előadását is el lehetne, sőt el kellene rendelni. És ez sokkal jelentősebb eszköze volna a magyarosodásnak, mint az a sok nagy költséget fölemészítő, üresen álló állami iskola oly helységekből, ahol nemzetiségi iskola is van.¹⁾

Egy másik, szintén nagy jelentőségű haszna volna a nyolcosztályos népiskolának, hogy egy óriási erkölcsi veszedelemtől mentené meg a magyar társadalmat, ami már annyi hangos panasza adott okot: *a 12—13 éves fiúk egész tömegének erkölcsi elzüllesztől*. Tudvalevő dolog ugyanis, hogy iparos- vagy kereskedőtanoncoknak csak 14-ik évüket betöltött fiúk vehetők fei. így történik aztán, hogy a már (1 népiskolai osztályt végzett s ipari vagy kereskedelmi pályára készülő fiúk két évig szabadjukra maradnak s nem csoda, ha ebben a zsenge korban, amikor még ieikük minden iránt iefogékonyabb s naprói-napra ki vannak téve az éltévé - lyedésnek, letérnek a becsületes élet útjáról, nagy kárára a munkaerőben, ugyancsak megfogyatkozott társadalomnak.

Hogy csak egy esetet említsék. Budapest 1. kerületének egyik köz-

¹⁾ Az 1915—16. iskolai évben egyik arad-hegyaljai községben a görög-kel. román iskola dűledezett viskójába 140 tanuló iratkozott be. holott a kéttanítójú. modern berendezésű állami iskolába csak 17.

gyámi körzetében egyenesen védekezni kellett egy ily 12—18 éves, iskolába nem járó fiúkból alakult tolvajbanda ellen, mely a közgyámi körzet által műveltetett föld terményeit rendszeresen fosztogatta, úgy, hogy a körzet egy ily fiúk részére szolgáló és díjazással kapcsolatos foglalkoztató műhely felállítását határozta el, ahol a jelentkezőket egyszersmind kellő oktatásban is részesítsék. Íme, hogyan veti fel maga az élet a tenni-valókat!

Éppen a népiskolák volnának hivatva mindenütt az élet változó körülményei között felmerülő, ehhez hasonló szükségleteket kielégíteni. De nem a mai sablonos, íróasztal mellett készült, *egységes tanterv* mellett. Hanem számolva a helyi viszonyokkal, az étellel, a vidék terményeivel, a lakosság foglalkozásával és több latitudine-t engedve a tanfelügyelőknek, sőt az egyes tanítóknak is az elméleti tárgyak mértékének kiszabásában, a gazdasági és ipari tárgyak megválasztásában. Ez utóbbira nézve még a szülők kívánsága is meghallgatandó volna.

Az ilyen népiskola, mely nemcsak tudásra, hanem munkára is nevelne, mely magának az életnek előképe volna s annyi sok szemmel látható előnyt nyújtana, bizonyára nagy vonzóerővel volna taníttató szülőkre és tanuló fiúkra egyaránt és nem maradnának felső osztályai — még a szigorú tankötelezettség nélkül sem — üresen.

De még mennyivel keresettebb volna ez iskola akkor, ha följe a mai női kereskedelmi tanfolyamokhoz hasonló egyéves ipari, kereskedelmi, gazdasági kurzusokat emelnének, amilyeneknek szükségét az élet éppen fölvetné. A szabóiparosok, vendéglősök, vegyi iparosok, óraiparosok, elektrotechnikusok és több más iparág üzöi maguk állítottak ily tanfolyamokat, amelyek nagy segítségére vannak az illető iparágak fejlődésének, íme ismét egy újmutása az életnek, mely becsebb minden szürke elméletnél és tervezetésnél.

És végül mutassunk rá a nyolcosztályú népiskolának még egy jelentős előnyére, mely egy régóta kifogásolt, nagyon csekély eredményt nyújtó iskolafajnak: az *ismétlő iskolának* bajait szüntetné meg egy csapásra. A nyolcosztályú népiskola folytatását képező akár *általános*, akár *ipari*, *kereskedelmi* vagy *gazdasági* irányú alsófokú ismétlő iskola ugyanis az így reformált népiskolából oly tanulmányanyagot kapna, mely két év alatt is (eddig 3 évesek voltak ezek az erőltetett tanfolyamok) a legalaposabb szakismeretekhez juthatna, ellentétben a mai hasonló irányú iskolákkal, amelyeknek szelleméről és taneredményéről jobb nem is beszélni.

Mindezek alapján konstatálhatjuk, hogy ez a tanítóság java által évek óta sürgetett intézet volna az az *igazi népiskola*, mely ránevelné a népet a politikai érettségre s az a fontos *szociális tényező*, mely a nép minden rétegét saját foglalkozásának ésszerűbb folytatására alaposan rátanítaná.

Képzhető-e ennél demokratikusabb intézmény és van-e áldozat, melyet ily fontos célok megvalósíthatása érdekében erőnket meghaladónak tarthatnánk?

A városi polgárok iskolája.

Tiszteletet érdemel a tudós, ki négy fal közt halványulva a múlt idők emlékével kizárólag társalkodhatik, de a jelenkorra hatni kívánó polgárnak más pályán kell indulnia: minden ismeretet a kor szükségeire és kívánataira, a jelenlét nemesítésére és a jövő előkészítésére fordítani, ezt kívánom én mindazoktól, kik a közügyekben forgandók.

Kölcsey.

Míg a nyolcosztályú elemi iskola alsó osztályai az *egész népnek*, felső osztályai pedig főleg a gazdálkodással foglalkozó falusi lakosságnak képzőintézete volna, addig a *városi polgárságnál*: az iparosoknak, kereskedőknek, hivatalnokoknak az iskolája a tanügyi közvélemény által már évek óta propagált s a mai hasonló irányú iskola alapos átszervezése útján létesítendő *hétosztályú polgári iskola* lehetne.

Hogy a régi hatosztályú polgári iskola annyira népszerűtlen vlt, bár tervét ideális célok kitűzésével alkotta meg egyik legkiválóbb kulturpolitikusunk, a nagy Csengery, az főleg annak tulajdonítható, hogy nagyon is ideális irányú volt és nem számolt a gyakorlati élet viszonyaival, nem nyújtott a hosszú tanidőnek megfelelő kvalifikációt s főleg hogy nem biztosította növendékeinek az egyéves önkéntességi jogot, amely kedvezmény pedig nemcsak társadalmi, hanem nagymértékű gazdasági előnyökkel is jár.

Így történt aztán, hogy a két felső osztályt — tanulók híján — már évtizedek előtt legtöbb helyt be kellett szüntetni, a négy alsó osztály tananyagát pedig némileg a középiskolai tantervhez közelebb vinni, így is csak megcsonkítva, önálló befejezett egészet nem nyújtva¹⁾ él tovább a lefejezett polgári iskola.

A négy 'alsó osztály mind e hiányok mellett is elég népes, mert hisz' tananyaga — mint említettük — a középiskolákéhoz igazodott s lehetővé teszi az átlépést az egyedül üdvöztető gimnáziumba, emellett ugyanazon jogokat adja, mint a középiskola 4 alsó osztálya, sőt meny nyiben a latin nyelvvel eltöltött időt is az életben közelebb álló, általános érdekű tárgyak tanítására fordíthatja, még talán alkalmasabb előkészítője a felső kereskedelminek, tanítóképzőnek, hadapródiskolának és a különböző fajú ipariskoláknak,²⁾ mint a gimnázium.

¹⁾ A világtörténelmet csak a középkor végéig tanítja: az *új korról*, továbbá az iparban oly fontos szerepet játszó *vegytani ismeretekről* mit sem hall az iskolában a leendő moderm állampolgár.

²⁾ A budapesti áll. felső ipariskola, a brassói fa- és gépészeti középiskola, a pesti mechanikai tanműhely, a pesti iparművészeti iskola, a pesti pomológiai intézet, a selmeci bányaiskola, a fiumei tengerészeti iskola, stb.

De ha ugyanoly irányú működést követ a polgári iskola is, mint a középiskolák, hol marad akkor a par excellence városi iskola, mely közvetlen az életre készít elő s első sorban állampolgári nevelést ad? A mai polgári iskola erre teljesen alkalmatlan.

Van aztán egy másik szemet szűrő, demokráciaellenes hibája a polgári iskolának, ami világosan mutatja középfokú oktatásunk beteges állapotát: tanulóit legtöbb helyen — főleg pedig ott, ahol középiskola is van — nagyrészt a tehetségtelenebb, szegényebb és magaviselet tekintetében is kifogásolhatóbb elemek köréből veszi. Mert aki csak teheti, fiát középiskolába írta, hogy urat neveljen belőle és csak ha már semmiképen — még protekcióval sem — tudja itt elhelyezni, akkor fanyalodik polgári iskolára. Tehát nem a rátermettség, képesség, hajlam szabja meg, hogy ki milyen iskolába lépjen, hanem a szülők anyagi helyzete, esetleges lakóhelye, sőt néha még a protekcióra való kilátás is, a magyar közéletnek ez a kiirthatatlanul elhatalmasodott rákfenéje, mely már az iskolában felüti fejét s demoralizálja az egész társadalmat. Így aztán természetesen a társadalomban, az állami életben, a tudományos világban sem kerülhet mindenki oda, ahová való s nem érvényesülhet a német kancellár jelszava: „Utat a tehetségnek!“

Ez elszomorító tanügyi viszonyok között valóságos megváltás volna a szakkörök részéről oly áhítva várt *hétosztályú polgári iskola* felállítása, mely mindazon pályákra — az egyetemre léphetés kivételével — szakszerűen készíthetné elő növendékeit, amelyekre eddig, elég jogosulatlanul, csak a középiskolák kvalifikáltak és abiturientseinek biztosítaná az egyéves önkéntességi jogot. Emellett növendékei felvehetőek volnának a gazdasági, kereskedelmi, bányászati és erdészeti, katonai, tengerészeti akadémiákba, a polgári iskolai tanítóképzőbe, ének- és tornatanítóképzőbe, vasúti tisztképző, posta és távírdai, közigazgatási (jegyzői) tanfolyamokra. És alkalmazhatók volnának a legtöbb állami hivatalban (melyeket a minősítési törvény a középiskoláknál fősorol) mint számgyakornokok, számtisztek, ellenőrök, számvizsgálók, számtanácsosok; az államnyomdánál, államépületi felügyelőségeknél, állami gyáraknál mint könyvelők, gondnokok, számvetők, igazgatók stb. Ennyi kedvezmény mellett bizonyára megtelnének a polgári iskola termei s még a felső osztályait is párhuzamosakká kellene tennünk, különösen ha a középiskolákat megfosztanák azoktól a tisztán gyakorlati állásokra szóló jogosítasoktól, melyeket eddig csak megfelelőbb iskolák híján usurpáltak.

De ezt az iskolát aztán a szó igaz értelmében vett *polgári iskolává* kellene átszerveznünk. Vezető tárgyakká azokat az ismereteket kellene tennünk, melyekre a leendő városi polgárnak legnagyobb szüksége van. Itt is a rendes tárgyak közé kellene felvennünk — miként a népiskolában — a *munkát*. De míg a népiskolában főleg a mezőgazdaság, kertészet, méhészet és könnyebb háziipar gyakorlati tanítása volna domináló, addig itt már a vidék természeti és társadalmi viszonyaihoz alkalmazott ipari munkák (asztalosság, fafaragászat, szabóság, könyvkötés stb.), továbbá az iparosműhely forgalmával kapcsolatos kereskedelmi munkák (könyvelés, üzletterv. levelezés, költségvetés) kerülnének napirendre.

A délutáni tanítás csakis ily ipari, kereskedelmi, esetleg gazda-

sági munkákra, az egészség szolgálatában álló tornára, kirándulásra, az ízlést nemesítő rajzra és énekre volna fordítandó.

Az elméleti tárgyak közül is a legszükségesebb irodalmi, történelmi, földrajzi, általános természettudományi ismeretek, egy idegen nyelvnek (a németnek) tökéletes megtanítása mellett (hét éven át heti 6 órában, 10-es, 15-ös csoportokban direkt módszerrel) főleg a kereskedelmi számtan, nemzetgazdaságtan, vegytan és technológia, jogi ismeretek, egészségtan vinnék a vezető szerepet.

Az egész iskola szellemét pedig az az eszme irányítaná, hogy a hazának nemcsak nagy államférfiakra, kiváló tudósokra, hanem ezeken kívül művelt, munkás, hazafias állampolgárokra is szüksége van. Ezt a polgári képzettséget elérni, a haza békés szolgálatára előkészülni, ez volna az új polgári iskola növendékeinek legszebb hivatása.

Még az *állam finánciáira* is jó eredménnyel járna ez átalakítás, mert sok a polgári iskolánál sokkal drágább középiskolát (különösen sok kis városban lévő üres gimnáziumot) lehetne bezüntetni és a kisvárosi viszonyoknak megfelelőbb polgári iskolával fölcserélni. Emellett a zsúfolt középiskolák igazi átkai, a párhuzamos osztályok is (egyik budapesti intézetben nem kevesebb, mint 16 (!) párhuzamos osztály áll fenn) jótékonyan megcsappannának, leszállítva az állam kiadásait és megkönnyítve a nevelés munkáját.

Áldásos hatása volna végül a hétosztályú polgári iskolának a *társadalmi élet szellemére* is. Lassanként eltűnnének a gimnáziumnak néhány osztályát végzett, semmihez sem értő szellemi proletárok a látóhatárról és helyüket szerény, munkaszerető, polgári voltokra büszke városi elemek foglalják el.

És kell-e szebb diadala a demokrácia eszméjének, mint mikor ily önérzetes, a szó nemes értelmében vett „polgár”-ok (cíves Romani) vennének részt a közügyek intézésében és irányítanak szülővárosuk, hazájuk sorsát?

IV.

A tudományos középiskolák.

Akik a gyermeket azért, hogy egy bizonyos irányban kitünővé váljék, kizárólag erre akarják szorítani, nem érnek el mást, mint hogy azon tehetség csakugyan kitünőnek látszik, mert minden többiek és az egész ember eltörpült.

Eötvös.

Legtöbb vitára és panaszra ad immár évtizedek óta okot mind a tanítató szülők, mind a tanárság részéről az az intézet, mely a nemzet értelmiségét, szellemi vezetőit volna hivatva nevelni: a *tudós-középiskola*.

A sok panasz onnan ered, hogy helytelen kormányintézkedések és törvények következtében ez iskolákat boldog-boldogtalan ellepi, holott az 1883. XXX. törvénycikk expressis verbis úgy rendelkezik a 10. §-ban, hogy az első osztályba csak oly növendékek vétetnek föl, kik

arról, hogy a népiskola négy alsó osztályát *jó sikerrel* végezték, nyilvános népiskolától nyert bizonyítványt mutatnak fel.¹⁾ A váltakozó kormányok azonban e rendelkezést úgy értelmezték, hogy a *jó siker* nem *jó osztályzatot* jelent, hanem csak azt, hogy az illetők a népiskola 4. osztályában nem buktak meg. Így aztán akadálytalanul tódulhatott a kegyelemből átcsúszott tehetségtelen és analfabéta tanulók egész tömege a középiskolába. Ennek folytán aztán egyrészt maguknak ez iskoláknak értelmi nivója száll mélyen alá, másrészt a hasonlófokú egyéb hasznos, gyakorlati intézetek léte van megtámadva.

Maholnap alig lesz már a középiskola egyéb, mint a szellemi proletárság melegágya s míg csekély számú értékes egyéniséget nevel a hazának, addig százával ontja a társadalomra nézve féltudásával inkább veszélyes, mint hasznos emberanyagot. A középiskolai tanároknak ideális célokért hevülő, buzgó testületé valóságos sziszifusi munkát végez, amidőn ily leküzdhetetlen akadályokkal kell megbirkóznia, mint az ilyen, nem középiskolába való elemekkel telt zsúfolt osztályok (60—70 tanuló) tanítása. Nem csoda, ha oly sűrűn hallatja panaszát és sürgeti a bajok orvoslását.

De mind hiába! A mai rendszer minden nemesebb törekvést megbénít és minden panasszal szemben közömbös.

Ahelyett, hogy kevés, de arravaló, kiváló egyént vennének be ebbe a legmagasabb tudományos képzésre előkészítő iskolába teljesen demokratikus alapon, akik aztán gondos vezetés mellett igazán a nemzet értelmi vezetőivé válhatnának: ezerszámra engednek a középiskolába tódulni hivatottat-hivatlant azok köréből, kik elég gazdagok arra, hogy a taníttatás tetemes költségét viselhessék, vagy véletlenül oly helységben lagnak, ahol szerencsére középiskola áll rendelkezésükre vagy végre azokat a tehetségteleneket, kiket szegény sorsuk dacára is beteges ambíció, úrhatnamság sarkal ily erejüket meghaladó áldozatra.

Ezeket aztán — akár van tehetségük és hajlamuk a tudós pályára, akár nincs — 60-as, sőt 70-es létszámú osztályokban zsúfolják össze és kínozzák oly tárgyakkal is, amelyeknek tanulása valóságos kínszenvedés a gyengébbekre nézve. S míg a tanárok az időt főleg ezekkel vesztegetik, azalatt a tehetségesebbek unatkoznak s elvesztik kedvüket.

A tanárság már évek óta egyre figyelmezteti a különböző kormányokat e bajok orvoslására.

Évek óta kéri a *minősítési törvénynek* oly irányú megváltoztatását, hogy a középiskola ne legyen egyedüli jogosító intézete annak a nagyszámú gyakorlati pályának, melyeknek jobb előkészítői a polgári iskolák. Legcélszerűbb volna, ha a középiskolák egyedül a főiskolák látogatására jogosítanának.

Évek óta sürgeti az egy osztályba felvehető tanulók létszámának tetemes leszállítását,²⁾ Hisz' még a polgárt iskola létszámmaximума is

¹⁾ Ezt a kérdést először dr. *Finály Gábor* világította meg a „*Szelekció a gyakorlatban*” című felolvasásában, melyet a katolikus tanári körben 1916. évi április hó 17-ikén tartott.

²⁾ Némely külföldi államban, pl. Hollandiában még 18 tanuló létszámmaximumot sem találnak alacsonyok.

50., „a felső kereskedelmié 40, miért kell éppen a legnehezebb iskolafaj-
nak tartott középiskolában 00—70 tanulót egy-egy osztályban felhal-
mozni.

Újabbán még egy másik igen fontos kívánság merült fel a közép-
iskolák tehermentesítése érdekében, mely hivatva volna a középiskola
mai nagyon is leszállott tanulmányi színvonalát emelni és a tudós isko-
lákat mai félszeg helyzetükből kiszabadítva igazi ideális rendeltetésük-
nek visszaadni. Ez a *tanulóanyag*nak *ésszerű selejtezésében* állana, hogy
a felső osztályokba csak az igazán hivatottak jussanak.¹⁾ Megtörténik
most ugyanis az, hogy az első osztályba beiratkozott, tudós pályára
készülő tanulóknak átlagosan még 10%-a sem éri el a nyolcadik osztályt,
hanem időközben más, gyakorlati irányú pályára lép, melyhez a gimná-
ziumnak semmi köze, vagy kilép félműveltséggel proletárnak az életbe,
vagy pedig teljesen elzúllik, miután már az államnak annyi hiábavaló“
költséget okozott.

Még sok egyéb hasznos javaslattal is fellépett már a tanárság, de
eredmény nélkül. Nálunk az értékes gyakorlati tapasztalattal rendelkező,
és tanügyi kérdések megítélésében leghivatottabb tanácsadónak: a taní-
tóságnak, tanárságnak eddig nem igen volt szava. Csak az volt jó, amit
a miniszternek valamely bürokrata „kebelbéli“ tanácsadója javasolt, vagy
esetleg maga a miniszter vetett fel ötletszerűleg és a közoktatási tanács-
csal kidolgoztatott. Nem az élet, hanem a bürokrácia, nem a tervszerű-
ség, hanem az ötlet, nem a gyakorlat, hanem a szürke elmélet volt első-
sorban irányadó.²⁾

A legképtelenebb rendelkezések állottak fenn évekig és állanak
fenn részben még ma is a bürokrácia védelme alatt.

A tanárság pl. hiába követelte, hogy a latin nyelvből a reáliskolá-
ban is lehessen érettségit tenni, ahol azt négy éven át rendes tanár a
kormány által előírt tanterv szerina tanítja. A bürokrácia nem engedé-
lyezte, mert ellenkezik a törvény betűjével.

Vagy mit szólunk ahhoz a különös intézkedéshez, hogy aki hat
éven át főreáliskolában francia nyelvet és irodalmat tanul, az nem lép-
het az egyetemen a francia nyelvi szakra, ellenben az a gimnáziumi
abitariens, ki ugyan még egy szót sem tud franciául, de a gimnáziumban
latint és görögöt tanult, minden akadály nélkül lehet francia tanár-
jelölt, mert a közoktatási tanács csakis ezt tartja az elméleti pedagógia
követelményeivel összeegyeztethetőnek.

Ezek és ezekhez hasonló rendszabályok okai aztán annak, hogy az
élethez közelebb álló s népünk technikai irányú képzése szempontjából
fontos *reáliskola* — minősítési inferioritása miatt — egészen elsenyvedte.

A mívelt Dunántúl déli felében összesen egy reáliskola van, a csak-
nem 100.000 lakójú Debrecen főreáliskolájának egyik felső osztályába
az 1915/16. iskolai évben csak egy tanuló iratkozott be, holott az ugyan-

¹⁾ L. Finály G. fennebb idézett felolvasását.

²⁾ Ilyen furcsa ötlete volt például a lelépett közoktatási miniszternek az,
hogy a *görög* irodalom helyett a tanulók egy részét a nemzetiségi (tót, oláh, ruthen,
szerb) irodalomnak tanulására akarta fogni.

ott fennálló két felekezeti gimnáziumnak összes osztályai zsúfolásig megteltek.

Még különösebb a budapesti állapot. Itt összesen 19 gimnázium és 5 reáliskola van. A VII. kerületben magában 9 gimnázium (kettő 1000-et meghaladó létszámmal) és egy reáliskola sem. Néhány évvel ezelőtt mozgalom indult meg e kerületben egy reáliskola felállítása érdekében. 165 szülő írta alá a kérvényt, kik fiaikat már a következő évben az első osztályba kívánták íratni. S mi volt a bürokratikus válasz? Az állam csak akkor állít új reáliskolát, ha majd az V. és VI. kerületi reáliskolák annyira megtelnek, hogy új intézet felállítása válik szükségessé. Így aztán az illető szülők, mivel nem akarták fiaik egészségi állapotát a naponkénti utazással veszélyeztetni, mit tehettek egyebet, kénytelen-kelletlen beíraták őket a VII. kerületi gimnáziumokba, melyeket közel érhettek. Budapesten pedig még ma is 5 reáliskola van, holott a gimnáziumok egyre szaporodnak. (Most is kettő van készülöben: egy a Zuglóban, egy pedig a Bálint-utcában, melyek ha megnyílnak, a VII. kerületben 5 népes gimnázium lesz, annyi, amennyi reáliskola az egész fővárosban.)

A középiskolákhoz szokás számítani a *felsőbb leányiskolákat* (ma már csak *felső* leányiskolákat) is, ezeket a demokratikus iránnyal legelősebb ellentétben álló intézeteket, melyeket csak igazi úri leányok számára szervezett még Molnár Aladár azzal a hazafias céllal, hogy azokat az úri szülőket, kik idegen nevelőnőket tartanak és külföldi iskolába küldik leányaikat, ettől a nem éppen hazafias cselekedettől visszatartsa és alkalmat nyújtson nekik arra, hogy nemzeti irányít nevelésben részesítsék leányaikat. A nemes törekvés azonban semminemű sikerre nem vezetett. A magasabb körök továbbra is idegen szellemű nevelést adtak leányaiknak, úgy, hogy — Budapest kivételével — ahol, különösen a Lipótvárosban, az ú. n. „felsőbb leány“-ok hazájában, a legnagyobb mohósággal karolták fel az eszmét — a legtöbb helyt oly sorsra jutott ez az intézet is, mint a 6 osztályú polgári iskola. Két felső osztályát — tanuló híján — be kellett szüntetni, noha azt a kedvezményt is megadta növendékeinek, hogy a VI. osztályból a tanítónőképző III. osztályába, vagy a nevelőnőképzőbe léphessenek. Így állottak aztán elő a másodfokú felsőbb leányiskolák, melyeknek tanterve nagyjában megegyez a polgári leányiskolákéval, csakhogy a francia nyelv is rendes tárgy. Képesítése is teljesen olyan, mint a polgári leányiskoláké. Úri volta tehát már csak a francia nyelv és vegytan tanításában áll.

Újabbán reformálták ugyan a felsőbb leányiskolát és összeházasították gimnáziummal, felső kereskedelmivel, de életet így sem tudtak belé önteni, mert egyáltalában nincs létjogosultsága. Mikor ugyanis a nők ma csaknem mindazon állásokat betöltik és dicséretes módon el is látják, amelyekre eddig csak férfiakat alkalmaztunk; amikor arról van szó, hogy a nők egy része még politikai jogokat is kapjon: akkor csaknem nevetséges dolog nők számára *külön iskolafajokat* tartani fenn csak azért, hogy kézimunkát, és elméleti (háztartástant tanulhassanak. Mert hisz' külön női algebra, női latin nyelvtan, női vegytan nem létezik s a történelemben sem a nagy hősök feleségeinek működéséről tanulnak.

Nemcsak értelmetlen, hanem pazar fényűzés is külön női iskolafajokat állítani, holott annyi félig üresen álló fiúiskola áll rendelkezésünkre, hogy — ha a koedukációnak csak azt az éppen nem radikális módját valósítanék is meg, hogy *párhuzamos női osztály okai* állítanánk fel — még akkor is óriási megtakarítást eszközölhetnénk.

Mindezeken a felsorolt bajokon egy csapásra segíthetne a középiskola teljes demokratizálása. Az *egész nép* iskolájává kellene tennünk a középiskolát is, melybe ne csak némely sors kegyeltjei juthassanak be, még ha teljesen tehetségtelenek is, hanem az egész társadalom köréből, osztály-, rang- és nemi különbség nélkül mindazok, akik erre igazán hivatottak, a magasabb tudományos műveltség elsajátítására képesek. A hivatlanokat pedig, a tudós középiskolának ez ártalmas koloncát — bármily előkelő származásúak is — kérlelhetetlenül el kell távolítanunk a nem nekik való helyről. Valóságos gyomlálást kell végeznünk, hogy a kultúra veteményes ágyában virulást és tenyészetet teremtsünk.

De ezt a fontos átalakítást aztán nem kizárólag a közoktatási tanács terve szerint, hanem az egész tanárság meghallgatásával és a tanítatók szülők kívánásainak tekintetbevételével kell megtennünk.

Meg kell tehát először is változtatnunk a *minősítésről szóló* 1883. I. törvényt oly módon, hogy mindazon tisztségekre és magasabb tanfolyamokra, melyekre eddig a középiskolák képesítettek, ezentúl a hétéosztályú polgári iskola jogosítson s a középiskolák jogkörében egyedül a főiskolákra való előkészítés maradjon. Úgy azonban, hogy a középiskolák bármely típusának végbizonyítványa biztosítaná az egyetem és műegyetem s az esetleg felállítandó közgazdasági egyetem minden szakára a belépést.¹⁾

Magának a középiskola *differenciálódásánál*., módja is kialakult már főbb vonásaiban a köztudatban. Eszerint egy *modem nyelvnél*: (a németnek) tanításával kezdődnek már az első osztályban az idegen nyelvi tanítás. A 3. osztályban már az egyik csoport a *latint*, a másik a *franciát* választaná. (Ez nem bontaná meg a tanítás egységét, mert hisz' — miként látni fogjuk — a nyelvi tanítás úgy is csoportokba osztva történék.) És végül az 5. osztályban a latin irányúak választhatnának a *görög* és a rövidebb kurzusú (4 éves) *francia* nyelv között, a *francia*, irányúak pedig egy új nyelv kezdése helyett az eddig csak a reáliskolában tanított *vegytant* és *ábrázoló geometriát* tanulnák.

Ily módon 3 típusa alakulna ki a középiskolának egyenlő kvalifikáló joggal:²⁾ egy *klasszikus* (német, latin, görög), egy *félklasszikus* (német, latin, francia) és egy *modern* (német, francia, természettudomány). Az intézetek nagyobb részében — tekintettel az egyenlő kvalifikációra — a modern irány volna legnépesebb, amely a mai reáliskolának

¹⁾ Csak egy szakkal tethetnénk kivételt (ez is a tanárság és a művelt közönség egy tekintélyes részének nyíltan kifejezett óhajta): a papi és ókori filológiai tanári pályára készülöktől a latin és görög nyelvnék nyilvános középiskolában történt tanulmányának igazolását továbbra is meg kellene követelnünk, hogy e két. irodalmi műveltség tekintetében jelentős tárgynak művelését biztosítsuk.

²⁾ A latin-görög irány kivételével, mely valamivel többre jogosítana: mint a többi.

felelne meg s ezzel biztosítva volna ennek az eddig tengődő fontos iskola-fajnak virágzása. De a latin-görög iránynak is akadna mindenütt hallgatója, mert ez valamivel többre képesít. A kormány feladata volna aztán az egyes irányok helyes megosztására ügyelni. Ahol nem állana fenn valamelyik, bár a szülők kívánnák létesítését, ott elrendelné annak felállítását. Ahol pedig valamely iránynak alig volnának hallgatói, ott ezt megszüntetné. Fődolog pedig, hogy sok középiskolát (ahol kis helyeit több is van) meg lehetne szüntetni, vagy polgári iskolává alakítani.

ily szervezet mellett a többi tárgyak beosztása sem ütköznék nagy nehézségbe, mert a ez irányban minden szak eléggé képviselve van. Csak egyes a kornak és társadalmi viszonyoknak megfelelő gyakorlati irányú átalakításra volna szükség. Így az egészségtan, torna, ének tanításának teljes reformjára és a kézügyességi munka tanításának kötelező behozatalára. (L. bővebben a VII. fejezetben.)

Áttérve most már a tanulók *létszámának* annyiszor hangoztatott anomáliájára, meglepégedéssel konstatálhatjuk, hogy már maga a nyolcosztályú népiskola és hétosztályú polgári iskola is nagy vonzóerejével jótékonyan megapasztaná a középiskola népességét. De ezzel még nem szabad beérnünk, hanem haladéktalanul teljesítenünk kell a tanárságnak az osztálylétszám leszállítására vonatkozó hangos kívánságát. Ha a mai polgári iskola egy osztályában 50, a felső kereskedelmiben 40 a tanulók létszámmaximuma, akkor a középiskolában leszállhatnánk a 80-as létszámig. De a nyelvi órákon ezeket is 2—3 csoportra kellene osztanunk.

S végül annak a nagyfontosságú követelménynek is eleget kellene tennünk, hogy a középiskolába ne legyen, osztály, véletlen körülmény, hanem kizárólag a tehetség, a hajlam biztosítson helyet a tanulóknak s evégből el kell fogadnunk egyik kiváló gyakorlati pedagógusunknak azt a már többször említett javaslatát, hogy az alsó osztályba csak általános jó bizonyítványú tanulókat vegyünk fel s 1—2 év múlva ezek közül is *kiselejtezzük* a nem oda valókat. Az évvégi vizsgálatokat már félleg-meddig úgy is eltöröltük; ezek helyébe léphetne most a 2. és 4. év végén ez a selejtező vizsgálat, mely nem osztályzatokat állapítana meg, hanem arra nézve döntene, hogy megmaradhat-e az illető tanuló továbbra is a középiskolában, vagy más iskolába utasítandó.

De ez esetben már csak a következetesség is azt kívánja, hogy ennek a selejtezésnek az ellenkezőjét is alkalmazzuk: 'a *feljebb minősítést* a nép- és polgári iskola 4. osztályában s azokat a tanulókat, kiket kiváló tehetségük erre egyenesen predesztinál — ha maguknak is kedvük van rá — a nekik megfelelőbb helyen: a középiskolában helyezzük el.¹⁾

Az így faluról, kis városból bekerült nagytehetségű tanulókat, a nép egyszerű fiait aztán az államnak volna kötelessége — ha egyéb segéd-eszköz nem állana rendelkezésre — oly helyzetbe juttatni (internátusok, ösztöndíjak útján), hogy a középiskolát és egyetemet anyagi gondok nél-

¹⁾ A Gyermektanulmányi Társaság éppen most foglalkozik behatóan a tehetségesek képzésének tervével. Érdeklődéssel várják az ősz folyamán megtartandó, e tárgyról szóló szakértekezletet!

kül elvégezve a nemzet értelmiségét, kultúráját értékes egyéniségükkel gyarapítsák.

Hány kiváló, eddig a falvak rejtekében elzúllott nagy tehetséget lehetne így a nemzeti kultúra, a hazai közügy, a tudomány, művészet számára megmenteni!

Ez is egyik legszebb, legáldásosabb demokratizálása volna az iskolának, ha ekképen módunk volna a legalacsonyabb pórkunyhó szülöttét is — ha istenadta tehetsége erre méltóvá tenné — a legmagasabb képzettséghez juttatni: az iskola minden fajtát az egész nép szolgálatába állítani.

V.

Szakiskolák.

Régekte azok voltak a leggazdagabb országok, melyekben a természet a legbőkezőbb volt. Most azok, melyekben az ember legtevékenyebb.

Buckle.

Tulajdonképen a szakiskolák volnának a *legdemokratikusabb tanintézetek*, mert ezeket, rendes. körülmények közt, az élet igazi szükségletei teremti meg és az egész nép használatára valók.

Sajnos azonban, nálunk még a szakiskolák közt is sok van, mely nem az életből nőtt ki, hanem csak bürokratikus alkotás és nagyon is elméleti célokat szolgál.

Az *alsóbb fokú* szakiskolák között még legmegfelelőbbek azok, melyeket az egyes iparágakat az értelmesebb iparosok testületé állítanak s melyekről már egy előbbi szakaszban megemlékeztem. Ilyenek: a szabóiparosok, vendéglősök, vegyiparosok, elektrotechnikusok. kereskedelmi alkalmazottak stb. szakiskolái, melyeket igazán az élet teremtett meg s melyek kizárólag a saját szakmájukkal kapcsolatos gyakorlati ismereteket tanítják. Ellenben a hivatalos alsófokú szakiskolák, ú. m. az *alsófokú ipariskola* és *alsófokú kereskedelmi iskola* már egyáltalában nem felelhetnek meg céljuknak, mert tulajdonképen nem egyebek, mint a régi általános irányú *ismétlőiskolák* egy kis ipari vagy kereskedelmi elméleti ismerettel s a gyakorlásnak minimumával (szakrajz, egyszerű levelek) megtoldva. De — ezek szakerők hiányában — sok helyt ez utóbbi fontosabb tárgyak tanulása egészem háttérbe is szorul, úgy, hogy a szakirány teljesen elhomályosodik. Újabbban ugyan kezdenek több súlyt helyezni a szakirányra is, de csak a rajzolásban s legtöbb helyt a legkülönbözőbb iparágak művelői (asztalos, borbély, cipész) ugyanazon anyagot tanulják. Az is nagy hiány, hogy a női iparágak tanulói (nagyreszt leányok) Budapest kivételével sehol sem látogathatják az alsófokú ipariskolái, mert ilyen nincs is s kényszerűségből aztán beterelek a divatárus lányokat, női szabótanoncokat, cukrászlányokat a mezőgazdasági női szakiskolába, hogy valamit mégis tanuljanak.

De legkevesebb érteke éppen annak a legújabbban létrejött *alsófokú*

gazdasági iskolának van, mely csekély idő alatt rengeteg tananyagot ölel fel s tanítat oly tanítókkal, kiket erre egyenesen ki kell rendelni s minden díjazás nélkül kötelezni oly tárgyak tanítására, amelyekhez édeskeveset értenek. Legfőlebb azoknak lehet fogalmuk itt végzendő feladatukról, kik a 4—6 hétre terjedő elméleti tanfolyamot végighallgatták. Természetes aztán, hogy a tanulók is csak ímmel-ámmal látogatják az iskolát s számuk utóbb már annyira megcsappant, hogy erőszakkal kell ideterelni mindazokat, kik sem ipari, sem kereskedelmi irányú ismétlő iskolába nem járnak. Ilyen eszközökkel bizony aligha lehet a többtermelést előmozdítani.

Nem sokkal eredményesebb a gazdasági vándortanítói intézmény sem, mivel nagyon csekély idő áll az előadó rendelkezésére s csak elméleti oktatást adhat. Ahol azonban az ily oktatás megszabott szakokra (méhészet, tejgazdaság, szőlőművelés stb.) terjed ki, elég szép az eredmény.

Ugyancsak az alsófokú szakiskolák közé sorolhatjuk a mai egyéves *női kereskedelmi tanfolyamot* is, melynek végzett növendékei, gyakorlati üzletemberek és bankigazgatók nyilatkozata szerint, derekasan megállják helyüket.

Világos tanúsága ez annak, hogy a szaktanítás csak úgy lehet eredményes, ha az általános ismeretekben már kellőleg előkészített (itt a polgári), kevészsámú növendéket állandóan és kizárólag a szakismeretekkel és azok gyakorlásával foglalkoztatjuk. A sok általános érdekű nehéz tárgy elvonja a figyelmet a stúdiumtól, mint azt a felső kereskedelmi iskolánál látni fogjuk. A túlszűfolt osztály nehezen fegyelmezhető voltánál s a tanulók előismeretének nagy eltérésénél fogva pedig (néhányek az alsó osztályban még írni, olvasni is alig tudnak), a tanítást csaknem lehetetlenné teszi — mint ezt az alsófokú kereskedelminél tapasztaljuk.

Jóval kedvezőbb képet tár elénk a mai *közép- és felsőfokú* szakiskolák működése. Csakhogy itt meg a demokrácia nevében ez iskolák egyes fajtájának nagymérvű *szaporítását* tartanók célszerűnek. A *földművesiskolák* (alig 10), a *vincellériskola* (4), a *rétmesteri iskola* (1), a *kertészeti iskola* (1), a *pomológiai intézet* (1), a *gazdasági akadémiák* (3), a *erdészeti akadémia* (1), a *állatorvosi főiskola*, a *faipari iskolák* (8), *fémipari iskolák* (0), *kőipari, iskolád-* (3), *agyagipari iskolák* (2), *szövői pari iskola* (1), *bányaiskola* (2), *gépészeti szakiskola* (2), *febő ipariskola* (1), *iparművészeti iskola* (1), *bányászati akadémia*, *kereskedelmi akadémia* (2), *tengerészeti akadémia*, *keleti kereskedelmi akadémia*, *mind igen üdvös működést fejtenek ki, de — sajnos — nem nagy körben, mert számuk nagyon csekély.*

Különösen ki kell emelnünk az *iparművészeti iskoláit*, mely a legkülönbözőbb szaktanfolyamok rendezésével is szép eredményt ér el nagyban elősegíti az iparban a műizlés emelését.

Hasonlóképen dicseretes a felső ipariskola működése is, amely a fölvételi föltételei közt azt a méltánylandó, demokratikus szempontból is örvendetes rendelkezést találjuk, hogy felvételre jelentkezhetnek az iparossegédek, kik kellő készségüket — minden bizonyítvány mellőzésével — egyedül felvételi vizsgálaton igazolni képesek. Mily jó

volna ily intézkedés sok más iskolánál is az igazi tehetségek megmentése érdekében.

Nagyon szegényesen vannak képviselve az ország összes vidéki városaiban az ingyenes *rajztanfolyamok*, *ének- és zenekurzusok*, úgy, hogy istenadta művészi talentumának fejlesztése is csak a jobbmódúak kiváltsága. E tekintetben jobb viszonyok vannak a fővárosban, mely szép példáját adja a művészi nevelés gondos ápolásának.

Csak két szakiskolának szervezetét és működését kell celszerűtlensége miatt alaposan reformálnunk. E két gyenge intézet: a *felső kereskedelmi iskola* és a *tanítóképző intézet*.

Mindkettő abban a nagy hibában leledzik, amit már fennebb több helyen a szakiskolák legfőbb bajának ismertünk fel: nem mélyednek el kellőleg a szakismeretek tanulmányába, hanem sok általános érdekű s még hozzá nehéz tárggyal vonják el a tanulók figyelmét az iskola fő-céljától és nem elég gyakorlatiak.

A *felső kereskedelmi iskola* 15 tárgya közül i) általános műveltségi, ii) általános műveltségi kereskedelmi vonatkozással és 3 tisztán kereskedelmi szaktárgy. A *tanítóképző* 22 (!) tárgya közül pedig 16 általános műveltségi és 7 (neveléstan, ének, zongora, hegedű, zeneelmélet, kézimunka, gazdaságtan) szaki irányú. Meg kell még ez utóbbi intézetnél egy másik nagy abszurdumot is említenünk: a *tárgyak óriási számát*. A gimnázium 5. osztályában a tornával együtt összesen 6 tárgyat tanítanak. Az ennek az osztálynak megfelelő képezdei első tanfolyamban pedig nem kevesebbet, mint *16-ot*, holott tudvalevőleg a gimnáziumnak gyengébb tanulói kerülnek a képezdébe és íme, mégis majdnem kétszerte nagyobb feladat elé állítják őket, mint a tehetségesebb gimnazistákat. Lehet-e ily körülmények közt a tanításnak kellő eredménye? S ha igen, micsoda nagy testi és lelki megerőltetésbe kerülhet ez? Nem vétek-e ily testileg-lelkileg megkínzott, a tanulásba beleunt, a gyakorlati képzésbe pedig (a gyakorlóiskola két utolsó évében) csak belekóstolt tanítókat küldeni a falvakba, hogy ott sanyarú díjazás mellett ne csak a gondjaira bízott gyermekek nevelői, hanem a nép tanácsadói, vezetői, apostolai legyenek?

Mindezekből látjuk tehát, hogy bizony még szakiskoláink, ezek a legdemokratikusabb intézetek is, rászorulnak a reformra.

Először is az *alsófokú kereskedelmi iskolát* a népiskola 8. osztálya fölé kell helyezni és a sok, ily előtanulmány után immár feleslegessé váló, általános ismeretektől felszabadítva, tisztán a szaktanulmányok tanítására szorítanunk minél több gyakorlati oktatással. Az *alsófokú ipariskolát* pedig még ezenfelül minél inkább meg kellene osztanunk a különböző iparágak között, miáltal ezek igazi szakiskolákká fejlődnének. Végül az *alsófokú gazdasági iskolát* teljesen át kellene alakítanunk, hogy csakis hozzáértő, jól díjazott szakerők működnének benne s az általános gazdasági ismeretek rövid, vázlatos ismertetése mellett valamely a vidék viszonyainak megfelelő külön gazdasági szakot, mint gyümölcs-termelést, szőlőművelést, baromfitenyésztést, tejgazdaságot tanítana minél több gyakorlattal.

E tanfolyamok két évesek volnának és párhuzamosan haladhatnának a tanoncok tanulóiéveivel.

Figyelemre méltó a gazdasági szakoktatás terén még egy új, nagy sikerrel biztató intézmény, melyet ez évben létesített a pest megyei gazdasági egyesület, hogy a népet okszerűbb, belterjesebb gazdálkodásra, többtermelésre oktassa: a *gazdasági vándorfelügyelői* intézmény. E célból a vármegyét három kerületre osztották és minden kerületbe egy-egy nagy szaktudással rendelkező vándorfelügyelőt rendeltek, ki évenként legkevesebb 150—200 napon át utazni tartozik faluról-falura s télen gazdasági előadásokat tartani, nyáron pedig a gazdákkal határjárásokat és ezekkel kapcsolatban ott a helyszínen magyarázatokat adni a modern mezőgazdaság köréből: kioktatni őket az éghajlatból, a mesterséges öntözésről s arról, mikép lehet egy hold földön több búzát, kukoricát, babot termelni, hogyan és hol lehet a gyümölcsöt minden alakjában értékesíteni stb. stb. Ez az oktatás aztán igazán szakoktatás volna, mely örömmel töltene el a hallgatókat is, mert nyomában járna a siker.

Ilyen gyakorlati vándortanítást több más szakban is (a méhészetről, tejgazdaságról, szőlőmivéléstől már szóltunk) sikerrel alkalmazhatnánk, de mindig kerülve a nagy általánosságot és előtérbe tolv a gyakorlatot. Valamely határozottan körvonalozott tárgyról kell több előadást tartani s az elméletet — ha csak lehet — mutatványokkal, kísérletekkel élénkíteni.

Így tanítja egyik budapesti nép művelő egyesület már évek óta *könyvvitelre* a kiskereskedőket és kisiparosokat. Megmagyarázza nekik az alapelveket, beszerezeti a szükséges könyveket s aztán hetekig, sőt — ha kell — hónapokig az előadó személyesen ellenőrzi az eljárás helyességét. Tanácsol, felvilágosít, irányít.

Hasonlóképen tanítják — sokszor egy hónapig is időzve egy helyen — a *kézügyesség* tananyagát és módszerét a slöjd-vándortanítóknak.

Ugyanígy gyakorolják be szakértő kiküldöttek az egyes *háziipavágak* mesterségét, pl. a kalotaszegi varrottas készítését.

Sőt van már *nevelés- és oktatásügyi vándortanítóknak* is, egyik legideálisabb gondolkodású magyar tanfőfély személyében, ki valóságos rajongó híve az iskolának és nevelésnek, s évek óta nagy tudással és végtelen ügyszeretettel terjeszti ország-szerte az ő nemes, fenkölt nevelési elveit. S csodák csodája! A közönség nemhogy közönnyel viseltetné a ridegnek és unalmasnak tartott pedagógia iránt, inkább még valósággal ünneplő vonzó és érdekes előadásáért *Gaál Mózes*t, az ifjúság, a tanítósság és a szülők kedveltjét.

Ez a példa is mutatja, mily széles terrénuma nyílik ez irányban is a szaktanításnak. A vándortanítói intézmény ilyen értelemben (hí gyakorlati, egy kérdésre szorító és érdekes) egyik leghathatósabb tényezője lehetne sok egyéb téren is a nép művelésének.

Búcsút mondva az *alsófokú szakoktatás* terén javasolt reformoknak, térjünk át a szakiskolák egy más csoportjának tárgyalására, melyre már több ízben esett szó. Ezek a mai női kereskedelmi tanfolyamokhoz hasonló berendezésű egyéves szaktanfolyamok volnának, melyeket már nem tanoncok, nem iskolázatlan nagyközönség, hanem 4 polgárit és

zett tanulók látogatnának. Volna ezek között kereskedelmi, gazdasági, szőlészeti, kertészeti, faipari, fémipari, elektrotechnikai, vegyipari, szállítás i, kézimunkái és más, az élet szükségleteit szolgáló) kurzus.

Ezek közé a szakiskolák közé sorolhatjuk a *nyelvi kurzusokat is*, melyek hivatva volnának az idegen nyelvtanítás terén uralkodó szédülésnek útját szegni. Egy év alatt 8—10 tanuló csoportokban, naponta 2—6 órai foglalkozás mellett, gyakorlati módszerrel alaposan el lehetne e kurzusokban sajátítani bármely nyelvet, úgy, hogy a végzett növendék újságot, regényt olvasni, levelet írni, folyékonyan beszélni megtanulhatna. Végül ugyané körbe tartoznának a már említett *rajz-, ének- és zenei*-kurzusok, melyeket a vidéken is nagyobb számban kell felállítanunk.

A *felsőbb szakiskolák* egy része, különösen a *gazdaságiak*, tetemesen szaporítandók volnának. Unos-untig halljuk emlegetni, hogy nemzetünknek a háborúban szenvedett nagy vérvesztesége után a háború elmúltával a *többermelés* lesz az a legfontosabb tényező, mely hivatva van anyagi talpraállásunkat, megerősödésünket előmozdítani. De ez csak úgy válnék lehetővé, ha a föld megművelésében, a gazdasági termények feldolgozásában népünket a modern gazdasági módszerek megismertetése útján oly ügyessé, szakértővé tehetnők, hogy ezúton a mai jövedelmet annak többszörösére is képes volna fölemelni. Ezért a földművelésre alkalmas vidékeken minden vármegyében kellene egy a *szent-imrei-hez* hasonló bennlakással és mintagazdasággal egybekötött földművelőiskolát állítani, amilyen ma csak 10 áll fönn. Ugyané vidékek nagyobb empáriumaiiban pedig a *keszthelyihez* hasonló *gazdasági akadémiát* és végül vagy egyik egyetemünkön (legalkalmasabb volna erre a debreceni) a már régóta tervezett *gazdasági fakultást*, vagy pedig az ugyancsak terbe vett *közgazdasági egyetemet* kellene létesítenünk.

A két leghiányosabb szakiskolát: a *felső kereskedelmi* és a *tanítóképzőt* teljesen át kell szerveznünk. Mindkét intézet legalkalmasabban a hétéosztályú polgári iskolára támaszkodhatnék. Itt ugyanis elvégezve az általános műveltségi tárgyakat, éppen oly mértékben, mint eddig magukban e szakiskolákban, a föléje épített két évfolyamban minden időt a szaktárgyakra lehetne fordítani.

A *felső kereskedelmiben*: a magyar és német levelezésre (a francia teljesen fölösleges), a könyvvitelre, a kereskedelmi számtanra, a nemzetgazdaságra, a kereskedelmi jogra, az áruismeretre és keresk. földrajzra.

A *tanítóképzőben*: az embertanra és egészségtanra, az általános és gyermeklélektanra, a nevelés- és tanítástanra, a nyolcosztályú népiskola tananyagának módszeres feldolgozására, gyakorlati tanításra, zenére, énekre, kertészetre és kézügyességre.

A *felső kereskedelmi* végzett tanulók ily előismeretek után az egyetem közgazdasági fakultásának kereskedelmi szakára és a filozófiai fakultás kereskedelmi szakára léphetnének. A *tanítóképző abiturienti* előtt is megnyílhatnék az egyetem filozófiai fakultása, ahol polgári iskolai, képezdei tanári képesítést szerezhetnének.

A *közéiskolai tanárok képzése* kizárólag az egyetemek feladata volna, de ugyancsak az egyetemnek kellene gondoskodnia a gyakorlati

képzésről is. A mai gyakorló gimnázium csak kevés kiválasztottnak képzését végezheti, a különböző iskolákban szervezett gyakorló tanári intézmény pedig jelen szervezetében, amikor úgyszólván minden jelentkező kap jelöltet, nem pedig csak azok, kiket a felettes hatóság mintatanároknak minősít, egyáltalában nem vált be. E helyett kiváló gyakorlati tanárokat kellene az egyetemen alkalmazni, kik az egyetemmel kapcsolatban álló mintaiskolában, az elméleti pedagógiát előadó egyetemi tanárral egyetértőleg, vezetnék be a jelölteket a tanítás művészetébe.

Végül még rá kell mutatnom arra a körülményre, hogy a középiskolák reális irányú típusának nagy mértékben való megszorodása és a háborút követő reorganizálás alkalmával okvetlen bekövetkező mérnökhány egy második *műegyetem* felállítását tenné szükségessé annyival is inkább, mivel a nők bevonulása a műegyetemre sem késhetik soká.

Íme ily átalakulásokkal válhatnának szakiskoláink igazi szakiskolákká, holott eddig egy részük csak uzurpálta e címet és a nálunk annyira túlbecsült középiskolák utánzata volt szakismereti toldalékkal.

Pedig talán egy iskolafajra sincs annyira szükségünk népünk *demokratikus* anyagi haladása érdekében, mint az igazi szakiskolákra. Minél inkább szaporodnak és gyarapszanak a kisbirtokok, minél jobban indusztrálódik ösfoglalkozáshoz szokott népünk, minél jobban emelkedik a kereskedelem: annál termékenyebb a talaja a demokratikus haladásnak.

VI.

Szabad oktatás, népegyetem.

A lélek úgy megkívánja az eledelt,
mint a test — ez is, az is elbágyad, el-
hervad anélkül.

Eötvös.

Az eddig tárgyalt iskolafajok és tanfolyamok — csekély kivétellel — mind rendszeres, előírt tanterv szerint működnek s vagy határozott kvalifikációt nyújtanak, vagy növendékeiket kenyérkeresetre képezik. A tanulók legnagyobb része természetesen nem annyira ambícióból, mint társadalmi közszükséglettől ösztönözve keresi fel ez intézeteket.

Ezekkel ellentétben néhány évtized óta oly tanító intézmények is keletkeztek hazánkban, melyeket maga a társadalom létesített, melyekben nem rendszeres tanterv szerint történik az oktatás, hanem legtöbbször valamely tudománynak szűkebb körére, egy-egy kérdésre terjed ki s melyeket a hallgatók — csekély kivétellel — nem a kenyérkereset céljából, hanem tisztán az önképzés nemes eszméjétől vezetve keresnek föl. Némely tanfolyamot egy-egy tudományszaknak vázlatos, néhány föllovasásból álló népszerű előadására terjednek ki. Mások valamely tudományos, művészeti, közgazdasági vagy társadalmi kérdést fejtegetnek egy előadásban. Mindegyiknek életföltétele az az érdeklődés, melyet hallgatóiban felkelteni képes. Ezért itt is főleg az életből vett. aktuális témák dominálnak. A természettudományok, közegészségtan, történelem,

irodalom, utazások és a szociális kérdés legkedveltebb tárgyai ez előadásoknak.

A tanításnak ezt a fajtát, mivel sem tanterv, sem vizsgálat, sem minősítési cél nem köti, *szabadoktatás*-nak szokás nevezni.

Az előadásoknak leghálásabb hallgatói az *értelmesebb munkások*, kiknek fiatalabb éveikben nem lévén alkalmuk a műveltségnek legkezdetlegesebb elemein túl jutni, most igyekeznek olvasással és tanulságos előadások hallgatásával pótolni a hiányt. Ezért a munkásszövetkezetekben már kezdettől fogva nagyban virágzott a szabadoktatás. Eleinte csak szociális kérdéseket fejtegettek előadók, majd természettudományi tárgyakat is; ma pedig már a tudomány minden ága iránt érdeklődnek.

A szabadoktatási intézményeknek egy más csoportját a középiskolai tanárok teremtették meg az ú. n. *szabad lyceumok*-ban, melyek már inkább a művelt középosztály szellemi szükségleteinek kielégítésére törekedtek s irodalmi, művészeti, történelmi stb. előadásokon kívül a legelvontabb tudományszakok (archeológia, filozófia, nyelvészet stb.) hallgatására is képesek állandó hallgatóságot összegyűjteni. Némelyek — különösen a nők — valóságos szenvedéllyel keresték fel ezeket az érdekes felolvasásokat, melyeken nemcsak tanárok, hanem a város intelligens elemének ambíciózusabb tagjai is közreműködtek (Hódmezővásárhelyen a főispán is a felolvasó-asztalhoz ült. Kaposvárt a fő- és alispán legbuzgóbb hallgatói voltak a lyceumi előadásoknak, melyeken még nők is tartottak felolvasást), ily módon a vidéki szabad lyceumok megbecsülhetetlen szolgálatot tettek a közművelődésnek azáltal, hogy ily élénk érdeklődést keltettek a tudomány művelése és elsajátítása iránt. Valósággal demokratizálták a tudományt.

Támaadtak aztán még hatalmasabb alkotások is a szabadoktatás terén, mint a Népszerű Főiskolai Tanfolyam, Budapesti Szabad Lyceum, Erzsébet-népakadémia, Uránia tudományos színház stb.

A *Népszerű Főiskolai Tanfolyam* a cambridgei és oxfordi egyetemek mellett fennálló University Extension mintájára egyetemi színvonalon mozgó ismereteket nyújt olyanoknak, kik főiskolát nem látogathatnak, vagy másszakbeli ismereteket művelnek.

A *Budapesti Szabad Lyceum* a vidéki hasonló intézetek mintája, de azoknál rendszeresebb szervezetit és magasabb nívón mozog.

Az *Erzsébet-népakadémia* nemcsak a legváltozatosabb előadási ciklusokkal, hasznos tanfolyamokkal (még nyelveket is tanít), hanem szép könyvtárával, sőt kirándulásokkal is törekszik hallgatóit mi vélni, képezni. Sajnos, hogy látogatottsága nem felel meg a nagy áldozatnak, melyet buzgó létesítői fenntartására fordítanak.

Az *Uránia tudományos színház* egy lelkes — mondhatnám — rajongó kultúrbarátnak. *Molnár Viktor*-nak alkotása, mely csaknem két évtizeden át áldásosán működött a tudomány s különösen a természettudományok terjesztésében. Értékes előadásait a legtökéletesebb vetített képekkel illusztrálva. Éppen e vetítés volt az Urániának fővonzóereje már akkor, mikor még a mozik nem szaporodtak el. Erre meg — fájdalom — az utilitárius üzleti érdek tette rá kezét s ez a szép, párját még a külföldön is ritkító kultúrintézményünk, egy hazafias művelt lélek

alkotása, most a jobb mozik nivójára sülyedt le s csak mutatóba ad néha egy kis izelítőt abból, ami eredeti rendeltetése volt.

Megmaradtak azonban az Urániának más értékes alkotásai: maga az egyesület, mely ismeretterjesztő folyóiratot és vetítéses felolvasásra szánt tudományos értekezéseket ad ki, továbbá az ú. n. *munkásgimnáziumok*, ezek a szabadoktatásnak úgyszólván elemi iskolái, melyekben minden iskolázatlan, a műveltség elemeit mostoha körülmények folytán nélkülöző egyén megtalálhatja azon minimális ismeretanyagot minden szakból, mely felnyitja előtte a mindnyájunkkal közös kultúrának eddig elzárt ajtait.

Még több szabadoktatási intézményt is felsorolhatnék, melyek részint a nép alsóbb osztályának, részint a magasabb tudományos ismeretekkel rendelkezőknek igényeit tartják szem előtt. Mindegyikről csak dicsérettel emlékezhetem meg.

Azt is örömmel konstatáljuk, hogy az állani is kinyújtotta már pártfogó karját e nemes intézmények támogatására. Felállította a *szabadoktatási tanácsot*, melynek élére — hogy, hogy nem, suokás ellenére — igazi szakférfiút, az intézménynek legalaposabb ismerőjét és legbuzgóbb hívét helyezte *Jancsó Benedek* személyében. Ez a tanács jóakarólag szemmel tartja, ha kell, szervezi e tanfolyamokat, anélkül, hogy szabad működésében korlátozná (a háború-előtt egyetlen eset sem fordult elő, hogy valamelyiket betiltották volna) s javaslatot tesz a felolvasók egy részének méltányos díjazására nézve, amit még Apponyi honosított meg első minisztersége idejében.

Hogy mégis felemlítem itt a szabadoktatási intézményeket, amikor az iskolák demokratizálásáról szólok, holott ezek a társadalom legdemokratikusabb alkotásai közé tartoznak, csak azért teszem, hogy felhívjam az illető körök figyelmét ez értékes kultúrtényezőök szaporítására és fokozottabb pártolására, úgy azonban, hogy azok szabadsága ne érintessék.

Es hogy felhívjam a tudományos társulatok egy részét is, hogy az iskolák és a természettudományi társulat példáját kövessék, mert fontos feladata volna a m. Tudományos Akadémiának, a Földrajzi Társaságnak, a Történelmi Társulatnak, a Pedagógiai Társaságnak és sok más tudományos egyesületnek — melyek eddig nem tették — népszerű felolvasások, előadás-ciklusok tartása, ismeretterjesztő iratok kiadása és általában minden eszköz felhasználása a tudomány népszerűsítésére. A tudományos életben nemcsak káros, hanem egyenesen nevetséges az arisztokratikus magatartás.

S mindezek betetőzéséül kívánatos volna, hogy a vidéki egyetemek és akadémiák is állítsanak a budapestihez hasonló magasabb színvonalú szabad iskolát, hogy így a munkásgimnáziumok, mint a szabadoktatás elemi iskolái és a szabad lyceumok, mint annak középiskolái mellett létrejöjjön a legmagasabb fokú szabadoktatási intézmény: a *Szabad Egyetem is*.

VII.

Az iskolák belső élete.

A tanuló ne gondolatokat tanuljon, hanem gondolkozni, ne hordozzuk, hanem vezessük, hogy jövőben maga is ügyesen tudjon járni.

Kant.

Már maga az a körülmény is üdvös átalakító hatással lesz az oktatásra, hogy az iskolák minden fájában helyet foglal a *munka*, mint rendes tárgy és az *élethez közelebb álló egyéb tárgyak is* (egészségtan, gazdaságtan, polgári jogok és kötelességek) nagyobb tért nyernek, az oktatás pedig *gyakorlatiasabb irányt* vesz a szemléltetés, kísérletezés, kirándulás nagyobb mérvű érvényesítésével.

Mily más lesz a szellem abban az népiskolában, hol a tanulók délutánjukat nyáron tanítóik és tanuló társaik társaságában a mezőn töltik, téli délutánjaikon pedig háziipari munkával szórakoznak, amit nyáron egészséges torna és játék, télen ének és zene szakít meg és megszabadulnak a folytonos ülő szellemi munkától. Mily örömmel fogják a polgári iskola tanulói valamely kedvük szerinti hasznos iparágban való kiképzésüket ambicionálni. S mennyire változatossá fogják még a *középiskolai tanulók* iskolai életét is tenni a *kézügyességben* való gyakorlatok.¹⁾ a rendszeres kirándulások, az egyesületi élet, az ünnepélyek előkészítése. A *kereskedelmi iskolában* pedig kereskedelmi növényeknek kicsinyben való termesztése az intézet saját vagy bérelt földjén, skatulyakészítés, spárgafonás és más, a kereskedelemmel kapcsolatos iparág keretében való foglalatalkodás, árumúzeum rendezése és az iskola gazdasági viszonyai-val kapcsolatos könyvelésben és levelezésben való segédkezés nyújthatna változatosságot az elméleti tanítás után. A *tanítóképzőben* a faszemzés, gyümölcsoltás, méhészet, selyemtermelés, könyvkötés, fafaragászat, taneszköz-készítés, slöjd és egyéb, a vidék viszonyaihoz és a tanulók egyéniségéhez mért foglalkozás nyújthatna az ifjaknak nemes szórakozást amellett, hogy hasznos ismeretek és ügyességek birtokába juttatná őket.

A munkatanítás mellett nagyobb szerep jutna még a *tornának* és *játéknak* is. de nem a militarizmus és sport, hanem főképen az *egészségügy* szolgálatában. A tetszetős rendgyakorlatok és mutatványos szergyakorlatok némileg háttérbe szorulnának a test különböző részeinek tervszerű erősítésére és fejlesztésére szolgáló *egészségi tornázás* mellett. Sőt a téli időszakban, mikor tornaterem híján a legtöbb intézetben szünetelne a tornázás, a testgyakorlati órák az *egészségtan* elemeinek gyakorlati ismertetésére szolgálhatnának. A középiskolában sem rend-

¹⁾ A *tisztviselő-telepi* gimnáziumban már évek óta tanulják a növendékek az asztalosmesterséget s oly kedvvel, hogy még a 3. háborús évben is — amikor minden rendkívüli tárgy szünetel — 36 tanuló a legszebb eredményt mutatta fel e tárgyban. Ez is *Gaál Mózes*-nek, az intézet kiváló vezetőjének az érdeme.

kívüli tárgyként és tisztán elméletileg tanítanak az *egészségtant*, mint ma, hanem több éven át rendes tanár adná elő, szemléltetéssel, kísérletekkel is megrögzítené és élénkítené az annyira fontos egészségi szabályokat. Felhívna az ifjakat a tüdővész, alkoholizmus és nemi betegségek nemzetirtó veszedelmei ellen való küzdelemre és megtanítaná őket a józan, egészséges, az életet felderítő életmódra, mint az igazi boldogság és hosszú, nyugalmas élet alapfeltételére.

Az iskolai tanításnak lényeges kiegészítője és folytonos kísérője volna továbbá a *vetítő szemléltetés* és a *tanulmányi kirándulás*, melyeket a mai ötletszerű alkalmazás helyett terv szerint illesztenénk be a tanterv keretébe.

A *vetítő szemléltetést* különösen a *földrajzban* (tájak, népelet szemléltetése, sőt olykor még a térkép helyettesítésül is), *természetrajzban* (górcsővi lények, emberi test részei), *természettanban* (gépek szerkezete) alkalmazhatnánk, de emellett a művészet remekművek, nagy történelmi jelenetek, sőt még az irodalmi művek tartalmának (Arany balladái Zichy rajzai után, Shakespeare-illusztrációk) szemléltetésére is fölhasználhatnánk.

A *tanulmányi kirándulások* is tervszerűbben alkalmazkodhatnak a tananyaghoz és tanulók viszonyaihoz. A *népiskolában* a géppel való szántás, vetés, cséplés, tejjgazdaság, kertművelés megtekintése, erdő, mező és rét bejárása a fák és gazdasági növények tanulmányozása céljából, iparosműhelyek (kovács, asztalos, molnár stb.) meglátogatása lehetnie a kirándulás célja. A *polgári iskolában* egyes ipartelepek, gyárak, vágóhíd, elevátor stb. megtekintése; a *középiskolában* nagyobb utak (részben gyalog) az ország különböző részeinek, a *kereskedelmi iskolában* gyárak, közlekedési eszközök, vasúti és postaforgalom, nagy üzletek, a *tanítóképzőben* iskolák, nevelőintézetek, könyvtárak, mintagazdaságok stb. lehetnének főprogrammpontjai a több évre kidolgozott kirándulási tervnek. Ezek mellett természetesen mindenfajta intézet tanulói sűrű látogatói volnának a különböző múzeumoknak, az állatkertnek és rendszeresen üznék a növénygyűjtést, rovarászatot és a tornakirándulásokat, a város környékére.

Az iskolai *munkatanítás*, a *torna*, a *játék*, az *ének* mind a délutáni időre lévén beosztva, ez az iskolai tanítás *módszerére* is kihatással volna, amennyiben ily módon minden délután le lévén foglalva, a tanulókat házi feladatokkal terhelni, mint a mai — annyiszor kifogásolt — rendszer teszi, lehetetlen volna. Oly módszert kellene tehát alkalmazni, melynek segítségével a tanulók a tananyagot lehetőleg már az iskolában elsajátítanak és csak a legszükségesebb részlet (memoriter, számpéldák, szószedet) maradna otthonra. Régi óhajtása ez a szülőknek, sőt egy ízben egy közoktatási miniszter szülő is kikelt a mai túlterhelés ellen és azt kívánta, hogy legalább a hétfői napra ne adjunk otthoni feladatot a gyermekeknek. A rendeletet egy pár évig respektálták, de ma már mindenki elfeledte s a felettes hatóság pressziójának hatása alatt, mely erre nézve néhány vaskalapos pedagógus véleményét kérte, csak úgy folyik a lélekölő otthoni magolás, mint azelőtt. Ezek az életet nem ismerő vaskalaposok ugyanis azzal a „tudományos érv”-vel állnak elő, hogy ha a ta-

nulóknak nem adnának annyi otthoni munkát, akkor nem szoknának az önállósághoz. Ha azonban tudnák, vagy meg akarnák látni, hogy éppen az otthoni munkát nem végzi a tanulók nagyobb része önállóan, amennyiben némelyiket jól fizetett instruktora, mást meg a délutáni előkészítő iskola, ismét mást jó ismerőse, szegényebb iskolatársa támogatja, megírván helyette a dolgozatot, megfejtven a nehéz számpéldát, kézre téve ölébe a szövszedetet és a kész fordítást, sőt megrajzolván még házi rajzát is: akkor tudom elmenne a kedvük az ilyen érveléstől.

Igenis, minden tudományos színben föltálat érveléssel szemben határozottan ki kell jelentenünk, hogy legjobb módszer az, mely a tanuló a tanítónak közvetlen ráhatása útján juttatja az elsajátítandó ismerethez. Az *élőszó* hatalmát semmi más eszköz nem pótolhatja, a *szemléltetésnél* nincs hatásosabb módja az ismeretek megrögzítésének. Látni, hallani, tapasztalni, ez a legbiztosabb út a tudáshoz.

Különösen visszatetsző dolog, hogy néhol még a *modern nyelvelt* tanításában is ily leckefeladó módszert alkalmaznak. Újabban kezdik ugyan belátni, hogy élőnyelvet csak beszélve lehet megtanulni s ma már legtöbb iskolában a *direkt módszer* járja, de ebben sincs köszönet, a módszer csak a papíron van. Mert e módszer alkalmazása sok egyéb fontos feltételhez van kötve. Először is — bármily rövid ideig tartson is a tanítás — de okvetlenül *naponként* kell a beszédet gyakorolniok. Csak így képes a memória a tananyag folytonosságát megőrizni, mert különben az elsajátított anyag egyes részletei legtöbb tanulónál kihullanak az ismeretek láncolatából. Másodsor pedig, hogy lehetőleg kevés számú (10—15) tanuló vegyen részt egy-egy csoport közös munkájában, mert különben oly keveset lehet egy-egy tanulóval foglalkozni, hogy az eredmény illuzóriussá válik. Mit szóljunk azonban a mai direkt módszerű nyelvtanításhoz, mely pl. a gimnáziumban *o—4* heti órában akar *fiO—70* tanulóat a német szóra megtanítania

Végül az iskolák belső életében még egy igen fontos momentumnak demokratikus irányban való átalakításáról kell megemlékezni. Ez a *fegyelem kérdése*. Eddig kétféle fegyelem alkalmazását tapasztaltuk az iskolában: az *atyai fegyelmet* (mint a családi fegyelem természetes folytatását) a 11—12 éves gyermekekkel szemben és a *katonai fegyelmet*, mely a vak engedelmességben és a legaprólékosabb külsőségeknek szó nélkül való betartásában állott, az idősebbekkel szemben. Mindkettő okosan alkalmazva eléggé megfélelhet céljának, de a demokratikus átalakulás kell, hogy új irányba terelje a jövő demokratikus társadalom iskolájának fegyelmeit is. A társadalmi életbe lépő ifjúnak ugyanis már fel kell készülnie lennie arra az önálló, öntudatos munkálkodásra, melyet az egyenlőség elvétől áthatott társadalom ráró. Hogy gyakorolhatná legszébb politikai jogait az az ifjú, aki még csak nemrég elnyomott rabszolganak, engedelmes gépnek érezte magát {

Ezért az iskola magasabb osztályaiban már bizonyos autonómiát kell engednünk ifjainknak. Egyesületeik (önképzőkör, segítő-egyesület, ének- és zenekar, sport- és sakkklub) vezetésében, ünnepélyek, kirándulások rendezésében, sőt a fegyelem fenntartásában is, amiben tanáraiknak segídeznének, sőt olykor helyettesítenék őket a kisebb tanulókkal szemben.

A fegyelmezésnek ez a módja igen szépen bevált egyik dunántúli középiskolában s nagy mértékben előmozdította az iskolai rendet és emelte a tanulók önértetét. Nagyban hozzájárul természetesen az ily önfegyelmezés sikeréhez a hathatós példa és intelmek a tanárok és az igazgató részéről. Az erkölcsi nevelés érdekében is nagyon kívánatos volna, ha a tanárok s különösen az igazgató minél sűrűbben (talán havonként) erkölcsi tárgyú, aktuális témát fejtegető beszédet tartanának az ifjúság előtt, melyekben a hazafias polgárság feladatait fejtegetnék s azoktól az erkölcsi veszélyektől óvnák az ifjúságot, (alkoholizmus, tudóvész terjedése, pazarló életmód, a családi élet elhanyagolása a nyilvános mulatóhelyek kedvéért stb.), melyek a nemzet romlásának előmozdítói. Különösen most volna ez nagyon aktuális a háborúnak immár lezajló tatárjárása után, amikor ezer sebből vérzik a nemzet s minden polgárnak kötelessége erejéhez képest hozzájárulni a bajok orvoslásához. Esmét eleget nyújt, az élet és alkalom, sőt már is történt gondoskodás — természetesen ismét nem a kormány, hanem a tanárság részéről — oly segédeszközről, melyekben nagy könnyebbséget nyújt az előadásnak.¹⁾

De nemcsak az iskolának, hanem a társadalomnak is érdekében állana az ifjaknak ily irányú fegyelmezése, nevelése. Mily kiszámíthatlan erkölcsi hasznot nyújtana az, ha ily önértetes, fegyelmezett, erkölcsös gondolkodású, a közügyek iránt érdeklődő ifjak kerülnének ki az életbe s ott egyéniségükkel erősebbé, egészségesebbé, egységesebbé tennék ezt a mai széthúzó, léhaságra hajló társadalmat.

VIII.

A tanulók szociális támogatása, internátusok, ösztöndíjak.

A valódi tehetség, a valódi lángész kevésbé nyugtalan s magát kitétetni akaró, mintsem a látszatos, az áltehetség. Ezt — bár nem egyéb, mint hiú tényvágy — az emberek valódinak tartják, azt úgy kell felfedezni s kivonni rejtékéből.

Rousseau.

A legbuzgóbb tanítás, a legmesszebbmenő gondosság is kárbavesztett munka volna a közoktatás terén, ha azok a hivatottak, kiknek érdekében az állam gondoskodása történik, szegénységük vagy más gátló körülmény folytán nem vehetnék igénybe a nyújtott áldozatot. Ezért csak félmunka magáról a tanulási alkalom megteremtéséről gondoskodni. Nagyon fontos, sőt nélkülözhetetlen dolog a tanulás lehetőségét is előmozdítani. Ezt pedig csakis a tanulók *anyagi és szociális támogatásával* érhetjük el.

¹⁾ Dr. Imre Sándor: A világháború. A világháború ismertetése és következményei vonatkozó magyar értekezések gyűjteménye, melynek kiadása, mind a Pedagógiai Társaság, mind a kiváló szerkesztő részéről valóságos hazafias cselekedet volt.

E célból a *népiskolában* nem elég a csak néhány év. előtt életbeléptetett üdvös intézkedés: a tandíj eltörlése, hanem tankönyvekkel, tankszerekkel, sőt téli ruhával is el kell látnunk az erre igazán rászorultakat, hogy az iskolázatásnak minden akadálya el legyen hártva.

A *polgári és középiskolákban*, valamint az *egyetemen* pedig ingyenes vagy olcsó ellátással kellene segíeyezni a vidékről fölkerült, szegénysorsú, érdemes tanulókat, hogy ne legyenek kénytelenek magánoktatással túlterhelni magukat, vagy oly elképzelhetetlen nyomorral küzdeni, ami egész életükre kihatóan megviselné testüket, lelküket s amilyet — sajnos — még a háború előtti években is tapasztaltunk. Ingyenes vagy olcsó lakások, aminőket a főváros nyújtott az utóbbi években, mensa akadémiák, diákasztalok, jól futott, világos nyilvános tanulótermek, olcsó könyvkölcsönző intézetek, ingyen fürdő, ingyenes színházi jegyek és számos más segítség állhatna a tanulók rendelkezésére, melyeket e célra alakult társadalmi egyesületek, községek, vagy — ha kell — maga az állam nyújtana.

Legcélszerűbb és legmegfelelőbb ily tanulók segíeyezésére szánt intézmények természetesen az *internátusok* volnának, melyek nemcsak testi, hanem szellemi táplálékkal is ellátnák növendékeiket, amennyiben megfelelő könyvtárral is rendelkeznének, különböző szakokat értő kiváló vezetők volnának és többféle hasznos tanfolyamot (különösen nyelvi kurzusokat) tartanának fenn.

Különösen az *egyetemekkel* kapcsolatban kellene minél több ily intézetet állítani.

Mintaképe lehet az ily főiskolai internátusoknak a budapesti *Eötvös-kollégium* díszes és a lehető legalkalmasabb helyre helyezett épületével, célszerű berendezésével, házirendjével, egész szervezetével. Azok a tanárjelöltek, kik itt nyerik képzésüket, csaknem kivétel nélkül mind révbe jutnak: igazi tudóskká vagy legalább is a tudomány leglelkesebb terjesztőivé fejlődnek. Köszönhetik pedig ezt az intézet szellemének, melyet az intézet szervezője és mindmáig buzgó vezetője, *dr. Bartoniek* csaknem a szenvedélyig fokozott erős ambícióval teremtett meg, a gazdag könyvtárnak, melynek használata ideálisan meg van könnyítve, a jól megválogatott, nagy tudományú vezetőknek, a nyelvkurzusoknak, melyek a hallgatók egy részét az egész világirodalomra kiterjedő kutatásra képesíti.¹⁾ Komoly tudományos légkör veszi itt körül a hallgatókat, de azért a szabad, családias érintkezés, ünnepélyek, multságok, kirándulások távol tartják az intézettől a ridegséget. Több egyetemi tanár került ki már rövid főnnállása óta is e kitűnő intézetből s még több oly kiváló tudós, ki a középiskolában nagyobb hatást kelt az ifjúság körében, mintha Isten tudja, mennyire tudományosan megalapozott metodikai eljárást követne.

Ehhez a kitűnő intézményhez hasonlót kellene minél többet felállítanunk a jogi, orvosi és technikai szakok mellett is, de csakis a legkiválóbb hallgatókat válogatva ki (az Eötvös-kollégiumba csak jelesen

¹⁾ Volt rá eset, hogy még a British Múzeumból is hozott az intézet egyik kutató növendéke számára könyvet.

érett ifjakat vesznek be) s ezek az internátusok lennének aztán az igazi *tudósképző intézetek*, melyek eddig nem is álmodott mértékben mozdítanak elő a magyar tudományosság haladását, bizonyára sokkal jobban, mint az ezeket kitevő és nagyon sokszor méltatlanoknak juttatott ösztöndíjak.

De nemcsak az egyetemeken, hanem a *közép- és szakiskolákban*, sőt még a *rövidebb szaktanfolyamokban* is nagy hasznát látnók az ily módon berendezett internátusoknak. A tanítóképzők mellett most már nagyrészt internátusok is állanak fenn. bár nem ily célszerű berendezésűek, de a többi iskolák bizony ez irányban még nagyon szűken vannak ellátva. A fővárosban mintegy 20, a vidéki városokban 1—6 egy-egy helyen. Hogy minél több ily nagy hasznot nyújtó intézmény létesüljön, — mivel az állam nem képes kellő számban létesíteni — nagyobb pártfogásban kellene részesíteni nemcsak a községek és felekezetek által felállított ily intézeteket, hanem a társulatok és magánosok internátusait is. Föltéve természetesen, hogy berendezésük, vezetésük a többi nyilvános internátusokéhoz hasonló volna, képesített tanerőket alkalmaznának vezetőül. megfelelő könyvtárat, taneszközöket, tanulótermet, fürdőt, tornahelyiséget rendeznének be s ezenfölül bizonyos számú ingyenes vagy féldíjas helyet tartanának fenn a falusi iskolákból bekerült tehetőséges tanulók részére.

Ha ily irányú támogatásban részesülne a tanuló ifjúság, akkor szűkebb körre lehetne szorítani az eddig egyedül domináló *ösztöndíjakat*. Sőt tanácsos volna azok egy részének kamatait internátusok, mensa akadémiák fentartására fordítani s csak iaz esetben engedélyezni ösztöndíjat, mikor az határozottan megjelölt tudományos célra (külföldi tanulmányút, tudományos kutatás stb.) fordíthatnék.

Íme ez volna a legsikeresebb módja a tudománnyal való foglalkozás demokratizálásának, mert, sajnos, eddig ez is részben vagyoni állapothoz, vagy legalább is kiváló protektorok jóakaratahoz volt kötve.

Az internátusokkal kapcsolatban kell megemlékeznünk a *magánoktatásról* és *magánintézetekről* is.

Tudvalevő dolog ugyanis, hogy a magáninternátusok nagyobb része magánoktatással is foglalkozik. Támogatja a nyilvános iskolába járó tanulókat napi tanulmányaik elvégzésében és előkészíti a magánúton tanulókat a vizsgálatra. Sokszor fejcsóválva olvassuk az apróhirdetések között azokat a fényes ígéretek, melyekkel ez intézetek a közönséget csábítják. „Felelősséggel“, „a díj csak siker esetén fizetendő“ s más kétes kitételek azt gyaníttatják, mintha az illetők összeköttetésben állnának a nyilvános intézetekkel s minimális tudással, de maximális díjazással a vizsgálatokon át tudnák növendékeiket segíteni. Ennek következtében a felettes hatóság méltán üldözi a magánintézeteket és Árgus szemekkel őrködik, hogy a visszaélést lehetőleg meggátolja, ami egyrészt a magyar tanárság jó hírnevén ejt csorbát, másrészt a közönség anyagi érdekét veszélyezteti. De sajnos! Itt is az történik, mint annyi más esetben a jogszolgáltatás terén: a nagy bűnösök megmenekülnek, a kisebbek rajtavesztenek.

E magánintézetek közt sok olyat ismerünk, melyeknek vezetői ege-

széri becsületesen, nagy szakértelemmel és ambícióval töltik be hivatásukat s a kultúrának nagy szolgálatot tesznek, különösen azért, hogy oly felnőtteknek, kik már későn ébredtek tudatára nagy tehetségüknek és leküzdhetetlen hajlamuknak a művelődés iránt, módot nyújtanak az elmulasztottak pótlására. Az ily magániskolák, melyek közül egyik-másik még önálló módszert is fejt ki az oktatás és nevelés terén, nem üldözést, hanem támogatást érdemelnek.

Ezt a kérdést okvetlenül szabályozni kellene oly módon, hogy az oly magánintézeteknek, melyek az előírt követelményeknek (tanári vezetés, egészséges helyiség, célszerű berendezés stb.) megfelelnek, meg kellene adni a vizsgálatra való előkészítés jogát, míg ellenben a meg nem feleelőket. vagy csak egyszer is visszaélésen érteket irgalmatlanul be kellene zárni.¹⁾

Ez felelne meg legjobban a demokratikus iránynak is. amennyiben módot nyújtaná mindenkinek, még annak is, ki már nyilvános iskolába nem járhat, hogy tehetségének és hajlamának megfelelő kvalifikációt szerezhessen.

Ily módon ismét számos oly értékes egyénnek birtokába jutna a társadalom, akik gazdasági, politikai vagy kulturális haladásuk előbbre - vitelében megbecsülhetetlen szolgálatot tehetnének, mert tehetségük, szorgalmuk és tudásuk mögött egy munkás élet tapasztalatai is állnának.

IX.

Vezetés, felügyelet, irányítás.

Főzsklatni s kormányozni más.
Madách.

Az iskolák *vezetésének* legdemokratikusabb módja az volna, ha a tanítók és tanárok maguk választhatnák igazgatójukat. A protestáns középiskolák egy részében régebben ez szokásban is volt, ma már azonban a tanártestületeknek csak hármás kijelölési joguk van. melyhez a lentartó testület rendszerint alkalmazkodik is. Az államnál azonban az igazgató, mint a király által kinevezett bizalmi egyén, sohasem esett választás alá, még kijelölési joguk sem volt a tanártestületeknek. Sőt a tanárok hármás kijelölésének problematikus joga²⁾ is kezd lassanként feledésbe menni, remélhetőleg azonban csak ideiglenesen, míg a tanárhiány tart.

Ez a szakvéleményt meg sem hallgató kinevezési rendszer valósággal véletlen szerencsétől teszi függővé valamely intézet vagy tanszék ellátásának fontos ügyét s megnyugtató csak akkor lehetne, ha igazi szakemberek vezetnék a közoktatás ügyét és minden protekciós befolyás

¹⁾ Magától értendő, hogy ily magánintézetben oly tanár vagy tanító nem taníthatna, ki egyszersmind vizsgálója is volna vagy lehetne a végzett növendékeknek.

²⁾ Sokszor megtörtént, hogy a tanári kar lelkiismeretes gondossággal állította össze a hármás listát, ügyelve még a sorrendre is és a miniszter kinevezett egy olyat, ki nem is pályázott, s kit a tanári kar sohasem jelölt volna.

ki volna zárva. Sajnos azonban, nálunk — mint köztudomású — egyik eset sem áll fenn. Közoktatási minisztériumunkban kiváló jogászok, de teljesen tájékozatlan pedagógusok intézik a tanítók és tanárok ügyét s a vezetők még ily fontos kinevezéseknél is, mint aminő az igazgatói, nem annyira a főigazgatói, mint inkább a főispáni véleményt hallgatják meg (az illető politikai magatartását illetően) s nem annyira híres pedagógusoknak, mint inkább befolyásos főuraknak, főpapoknak ajánlatát veszik figyelembe.¹⁾

Hogy általában mégis meg lehetünk elégedve középiskoláink igazgatóival, sőt azok között annyi kiválót találunk, annak oka talán főleg abban keresendő, hogy a tanári közvélemény felindulásától való féltőkben csak ritkán mernek ilyfajta protekciót igénybe venni oly egyének, kik maguk is érzik, hogy a nem nekik való feladatra vállalkozás csak bajt és végtelen bosszúságot okozhatna. Ennek a körülménynek köszönhetjük, hogy a mi középiskoláink vezetése — leszámítva azt a nem nagy számú kivételt — általában jó kezekben van.

Mindazonáltal az újabb demokratikus átalakulás okvetlenül megkövetelné, hogy az összes iskolák igazgatói állásai (némelyiknél már szokásban is van) *nyilvános pályázat* útján töltsenek be és pedig a tanítói vagy tanári kar hármaskijelölése alapján és a főigazgatói szakvélemény meghallgatásával. Ez garantálná legbiztosabban a vezetés szakszerűségét, valamint annak a többször panaszolt lehetetlen állapotnak mielőbbi megszüntetése, hogy az igazgató *két személy mániáját végzi*: az adminisztrátorét (amely tiszt sokszor egész idejét igénybe veszi) és a pedagógiai vezetőét, ami legtöbbször egészen háttérbe szorul. E bajon okvetlenül segíteni kell *helyettes igazgatói* állások szervezésével, minek folytán az igazgató kizárólag igazi hivatásának: az iskola pedagógiai vezetésének szentelhetné minden idejét, ráérne az ifjúság erkölcsi vezetésével, a tanítás ügyének beható megfigyelésével és a bajok orvoslásával foglalkozni. Bejárhatná sűrűbben az osztályokat, hogy ott folytonos lelkes buzdításával az ifjúság közszellemét emelkedettebbé tegye, megfigyelhetné az egyes tanulók haladását, törődhetné a tantestület tagjainak ügyeivel, meghallgatná és lehetőleg teljesítené kívánságait, előmozdítaná hivatali, társadalmi és anyagi javukat, szóval egész idejét az iskola, a tanuló ifjúság és a tanári kar ügyének előbbre vitelének szentelhetné. Az iskolának a szó igaz értelmében vett vezetője, az ifjúságnak gondos atyja, tanító- és tanártársainak pedig baráti tanácsadója, pártfogója (primus inter pares) lehetne.

Hol vagyaink ma ettől az ideális állapottól, amikor a tanügyi vezetőség még az igazgatókból is rideg bürokratákat nevel, kik néhány év múlva egészen elszoknak még attól is, hogy az előbb oly ambícióval

¹⁾ A köztudatban százával ismeretesek ily esetek. Itt a sok közül csak egyet említek fel. Egy főigazgatói látogatás alkalmával a főigazgató megrögtta egyik tanár hanyagságát a dolgozatok írásában s ugyanakkor egy másikat nagyon megdicsért s felszólította, hogy pályázzék a kerület egy más intézetében megüresedett igazgatói állásra. Alig múlt el néhány hét a főigazgató távozása után s az igazgatói állásra kinevezett — a megrögtt tanár, kinek „összeköttetése”-i voltak.

mivelt szaktudományok iránt érdeklődjenek s alig van idejük az ifjúság-gal behatóan foglalkozni.

Még kevésbé lehetünk megelégedve a mai *iskolai felügyelet* módjával. Itt sem annyira a személyekben, mint inkább a *rendszerben*, vagyis inkább rendszertelenségben van a hiba.

Először is itt szintén az a baj, hogy *adminisztráció és pedagógiai munka egy kézben can*, az utóbbinak nagy kárára. Ha egy tanfelügyelő mindazt a teendőt, mit e kétféle feladat ráró, pontosan el akarná végezni, a napnak 24 órája sem volna elég egy-egy napi munka lelkiismeretes ellátására. A főigazgatóságot pedig találóan nevezték el iskolai postahivatalnak, melynek munkálkodása főleg abban merül ki, hogy az intézetektől érkező számos felterjesztést, kérvényt, jelentést megfelelő kísérőirattal (ezt bizalmas voltánál fogva csakis a főigazgató szerkesztheti) felterjessze, a felülről érkező iratokat pedig utasító megjegyzés kíséretében az iskolákhoz leküldje. Ennyi és ily lélekölően unalmas munka mellett természetesen alig marad idő és kedv az intézetek *alapos megvizsgálására* (minden osztályra alig egy fél nap s oly tárgyakra is kiterjeszkedve, melyekhez a főigazgató alaposan nem is érthet) és *cél tudatos irányítására*, ami pedig az iskolai felügyeletnek egyedüli fontos célja.

E bajon úgy törekszenek segíteni, hogy a -szakfelügyelet alaposabb ellátására a tanfelügyelők és főigazgatók mellé még külön országos szakfelügyelőket, miniszteri biztosokat, közoktatási tanácsi kiküldötteket, érettségi elnököket stb. küldenek. Ezek az alkalmi felügyelők azonban alig ítélik meg alaposan azt az iskolát, melyet talán először látnak életükben és sem a tanítók és tanárok irányításában, sem a felettes hatóság tájékoztatásában nem teljesíthetnek valami számbavehető szolgálatot.

Nagy baj az is, hogy a különböző iskolafajok mind más-más felügyelet alá tartoznak, úgy hogy egy-egy vármegye vagy tankerület iskolai viszonyairól a felettes hatóságnak tiszta képe nem is lehet.

E bajokon csak úgy segíthetnénk s úgy lehetne az egész nép tanulási viszonyait állandó figyelemmel kísérenünk és kellő módon irányítanunk, ha az egész országot megfelelő számú tankerületre osztanánk (2—4 vármegyénként), azok élére egy-egy adminisztratív tanfelügyelőt, mellé pedig a pedagógiai szakellenőrzés gyakorlására és a tanítás irányítására megfelelő számú *szakfelügyelőket* rendelnénk, akik aztán *igazán szakértők* volnának: egyik a népoktatást, más a kiseddóvást, ismét más a polgári-, közép- és kereskedelmi iskolákban és képzőkben a természettudományi oktatást ellenőrizné stb.

Az természetesen magától értetődik, hogy ezeket az állásokat csakis a gyakorlati tanításban kitűnt szakemberekkel töltenék be, ami nagy mértékben emelné a tanítók és tanárok ambícióját is. Ha azonban továbbra is a mai protekciós rendszer és a jogásuralom érvényesülne a tanulási téren is, a legüdvösebb reform sikere is illuzóriussá válnék.

Az is illuzóriussá tenné az ellenőrzést és irányítást, ha az a központ, hol a felügyelők jelentéseinek és javaslatainak számai összefutnak: sem elég szaktudással, sem elég ambícióval nem rendelkeznek a tennivalók gyors végrehajtására, a bajok orvoslására.

És e tekintetben már évtizedek óta hangos a panasz, hogy a vallásos közoktatási minisztériumban aránytalanul több a jogász, mint a tanfőú.

E bajt mielőbb alaposan orvosolnunk kell, mert addig európai színvonalon álló kulturális haladásról nem is beszélhetünk, míg a kultúra legalapvetőbb ügyét nem a kultúra hivatott, szakszerű munkásai intézik.

Ez pedig csak úgy lesz lehetséges, ha gyakorlati tanfőúkat helyezzünk mindazon minisztériumbeli állásokba, amelyek pedagógiai tudást, iskolai tapasztalatot igényelnek. Így is többségben volnának ugyan a jogászok, mert nagyon sok az oly adminisztrációs teendő, amihez inkább jogi tudás szükséges, de legalább mindenki a maga helyén volna.

És ily esetben talán még közoktatási tanácsra sem igen volna szükség, mert a kiváló szakfőúkból összeállított minisztérium és a nagy pedagógiai tapasztalatokkal rendelkező tanfelügyelők és szakfelügyelők sokkal gyorsabb és megfelelőbb tanácsadói lehetnének a miniszternek, mint a nehezen mozgó és legtöbbször csupa konzervatív tagok összetételéből álló tanács.

Ha pedig nagy kérdésekben, fontos reformok létesítésének módjában kívánna a miniszter tájékozódni, akkor a legautentikusabb fórumhoz: a tanítók és tanárok kongresszusához fordulhatna.

E kongresszus, melyen az érdekeit intézetek közül valamennyi képviselve volna, előzetes tanulmány után nyilvános ülésen vitatná meg a miniszter által eléje terjesztett kérdést.

A tanügyi kérdéseiknek ily alapos előkészítésére szolgáló üléseken kívül a tanítók és tanárok egyetemes kongresszust is tartanának 2—3 évenként, amikor ők maguk vetnék fel oly fontos tanügyi terveket, amelyeknek sürgős megvalósítását a társadalom érdekében állónak tartanák.

Az iskolai felügyeletnek ily demokratikus irányú kiterjesztése mellett csaknem lehetetlenség volna, hogy iskolaügyünk mai elhanyagolt állapotában maradjon s oly harmadrendű közügynek tekintessék, hogy még kormány- és politikai rendszerváltozás esetén is csak egy kis sovány mondat jut számára a miniszterelnöki programbeszédben. Az itt vázolt reform kivitele esetén azonban az ország összes iskolái: a kisdedővótól az egyetemig egy egységes szervezetet alkotnának, melyet hozzáértő szakemberek egységes terv szerint, egyesült erővel fejlesztenének.

X.

A társadalom és az iskola.

Mindaz, ami a tudományos műveltséget előmozdítja, annyira fontos a nemzetre nézve, hogy az ezek iránti részvételenség fonák egyoldalúságnak lehet eredménye s kétségtelenül vétek a haza ellen.

Deák.

A demokratikus irányú iskolának célja *kora társadalmának kultúr-igényit kielégíteni* s a nép minden fiának megadni a lehetőséget arra nézve, hogy oly műveltségre tegyen szert, melyre gazdasági helyzetének javítása, politikai érettségének emelése és szellemi ambíciójának kielégítése érdekében szüksége van.

Az iskolának ez a szoros kapcsolata a társadalommal elengedhetetlenül szükségessé teszi a kettőnek minél sűrűbb és minél bensőbb érintkezését.

Az állam már idejekorán észrevette e fontos tanügyi követelményt és gondoskodott is az érintkezésről, de oly módon, hogy annak mind e mai napig nagyon csekély eredménye volt. Még az 1868-iki népoktatási törvény felállította az egyéni ambíció hatására alapított *iskolalátogatói* intézményt, amely eleinte újságánál fogva némelyekben nagy buzgalmat ébresztett, később azonban — mivel nem volt beleillesztve valamely fontosabb társadalmi érdekkörbe — lassanként elvesztette az újság ingerét és ma már, mint be nem vált intézmény, teljesen megszűnt.

Ennél jóval jelentősebb intézmény már az *iskolaszékek, gondnokságok, igazgató tanácsok* testületé, melyeknek eleinte még pedagógiai dolgokban is beleszólási joguk volt az iskola ügyeibe, ma már azonban — elég helyesen — csak az iskola gazdasági és részben személyi ügyeit is intézik. A vizsgákon való elnöklés, néhol a tanerők megválasztása, a jelesebb tanerők előmenetelének előmozdítása, ösztöndíjak, jutalmak adományozása, iskolai jótékonyági intézmények létesítése és támogatása, fegyelmi ügyekben való eljárás mind oly fontos és társadalmi tekintélyt kölcsönző funkciók, melyek az ily felügyelő-bizottsági tagságot nemcsak kívánatos, hanem a közügyekben való befolyásnyerhetés szempontjából az egyéni érdeket is kielégítő keresett tisztséggé teszi.

Az iskola és társadalom érintkezését azonban még az iskolaszéki intézmény sem szolgálja kielégítő módon, mert hisz' csak a társadalom kevés számú egyes képviselőjére szorítkozik, a társadalom nagy többsége s főleg a szülők, nem nyerhetnek bepillantást az iskola belső életébe, csak a vizsgálatokon, iskolai ünnepeken lehetnek passzív szemlélői az iskola nem is normális, hanem rendkívüli munkásságának, vagy — ha a veszély pillanatában, osztályozások előtt — belátogatnak a szülői fogadószobába, hogy valamely szigorú professzort könyöröltre indítsanak s megmentsek hanyag gyermeküket a bukástól.

Újabbban e bajon az ú. n. *szülői értekezletek* meghonosításával törekedtek segíteni. Meghívják a szülőket az iskolába, hol egyik tanító vagy

tanár előadást tart az iskolai életnek valamely aktuális kérdéséről s fölkeri a szülőket is a hozzászólásra. Ez azonban csak a legritkább esetben történik meg. Úgy, hogy a szülői értekezlet legtöbbször nem egyéb, mint egy tanítónak vagy tanárnak a szülők élénk érdeklődése és tetszése kíséretében megtartott sikerült felolvasása.

Csak ritkán volt rá eset, hogy a társadalom különböző osztályainak kiválóbb képviselői valamely nagyobb fontosságú, az iskola szervezetét érintő kérdésben összegyűltek volna. Először azon az értekezleten történt ez, melyet egy évtizeddel ezelőtt a *Társadalomtudományi Társaság* hívott egybe a *középiszkolai kérdés* ügyében. Nagy értékű, magas színvonalon álló előadások hangzottak itt el és bizonyára sok hasznos tanulssággal is szolgáltak. De csak kiáltó szavak voltak a pusztában, mert a mi bürokratikus tanügyi vezetőségünk nem szokott arról tudomást venni, ami nem hivatalos formában és hivatalos közegek útján kerül elbírálása alá.

Egy másik hasonlóan magas színvonalú értekezlet volt az, melyet a kultúra munkásainak egy lelkes csoportja a tudomány és közélet jelesei részvételével csak nemrég a klasszikus tanulmányokat fenyegető veszedelem elhárítása érdekében tartott. Arról volt ugyanis szó, hogy a lelépett közoktatásügyi miniszter fölébe helyezvén a politikát a kultúra ügyének, föl akarta áldozni a *görög nyelv és irodalom* középiszkolai stúdiómát a nemzetiségi nyelvek (a tót, szerb, oláh, ruthén nyelv) tanítása érdekében. Ez a barbár terv még a modern nyelvek és irodalmak buzgó híveit is annyira megdöbbenetette, hogy közülök is számosan csatlakoztak e szándék ellenzőinek mozgalmához, mert — bár a közönség többsége óhajtja a modern nyelvek és irodalmak szélesebb körű oktatását — a klasszikus képzés teljes megsemmisítését egy művelt ember sem kívánhatja. Ez értekezleten hangzottak el Hegedűs Istvánnak, Takács Menyhértnek és Apponyi Albertnek beszédei, melyek a tudomány és irodalom igaz szeretetének és a nemzeti kultúra ügye iránt érzett odaadó lelkesezésnek oly klasszikus példáit nyújtották, hogy erre az összefüggésekre mindenkor úgy tekinthetünk vissza, mint a hazai közművelődés egyik legszebb ünnepnapjára.

De meg is volt az eredménye e lelkes tanácskozásnak. A felbuzdult résztvevők nem elégedtek meg a pusztá szóval, hanem egyesületté alakultak és igazuk érdekében hivatalos lépéseket is tettek, melynek sikere már is biztosítottnak tekinthető.

Íme, ez az értekezlet — bár kis körre terjedő és csak egy iskolafajt érdeklő kérdést tárgyalt — megmutatta a helyes útját annak, hogy hogyan kell a társadalomnak a kultúra érdekében eredményesen sikra szállani.

Volt ugyan hébe-korba rá eset, hogy ily sikraszállás, ily erős küzdelem a magyar közönség egyes csoportjaiban is föltűnedezett. De mikor? Ha egy iskola felállításáról, vagy egy fennálló iskola bezűntetéséről volt szó. Ez azonban nem annyira a kultúra, mint inkább az illető hely anyagi érdekeinek védelmében történt.

Ha igazi nemes kultúrharcot, ideális küzdelmet akarunk a társadalomban keltetni, mely csakugyan a nemzeti közművelődés érdekében

vívatnék, akkor szoros érdeklődést kell teremtenünk iskola és társadalom között.

Először is meg kell a szülőkkel ismertetnünk a maga valóságában az iskola munkáját. Legjobb alkalmat szolgáltatathatna erre a vizsgálatok helyét betöltő *összefoglaló ismétlő órák* oly beosztása, hogy azokon röviden az egész tananyag legfontosabb részei logikai sorrendben előadandók volnának és pedig minden befejezett kis részletről más-más tanuló referálna, miután már előre elkészült reá. Ez előadásokra bizonyára szívesen eljőnnének a szülők, mert ezeken még a gyengébb tanulók is sikeres feleletet adnának a szülők nagy örömeire és az egész tananyag érdekes domborodna ki a hallgatóság előtt. Az-ily vizsgálatok a szülőkre nézve nemcsak örvendetések, hanem tanulságosak is volnának. Nagy megelégedéssel tapasztalnák, mily szép és hasznos ismereteket tanít az iskola, amelynek ily magas értékéről nem is volt tudomásuk. Hasonló módon lehetne gyermekeik szereplése révén megnyerni a szülőket az iskolai ünnepélyek, a munkakiállítások látogatásának. Szívesen elmennének a nagyobb vetítő előadások megtekintésére is, sőt még a nagyobb kirándulásokban is örömmel vennének részt. Ily módon a szülők alapos betekintést nyernének az iskola belső életébe s lépten-nyomon alkalmuk nyílnék gyermekeik nevelőivel érintkezni, őket gyermekeik egyéniségéről tájékoztatni s tanácsukat nevelési kérdésekben kikérni.

Ha pedig valamely iskolát és szülői házat közösen érdeklő kérdés (a tanítás kezdetének a helyi viszonyok szerint való megváltoztatása, egy új munkafajnak felvétele a tanítandó tárgyak közé, valamely elhárító testi vagy erkölcsi baj elleni védekezés stb.) kerülne napirendre, akkor az igazgató a szülőket közös értekezletre hívná meg, melyen közös akaratral állapítanák meg a teendőket.

Nagyobb kérdésekben pedig, mint iskolai reform, tantervváltoztatás stb. a tanügyi kormány a nagy tanítói és tanári kongresszusba a társadalom vezető alakjai közül is meghívná azokat, kik a kultúra előmozdítása terén érdemeket szereztek.

S végül még egy igen fontos és eredményesnek ígérkező összefogás tanférfiak és társadalom között *egyesületi téren* volna elérhető. Az iskola nemcsak a tanférfiaké, hanem az egész népé, a nevelés és tanítás nemcsak a tanítóknak és tanároknak, hanem az egész társadalomnak ügye. Mi sem jogosultabb és kívánatosabb tehát e téren, mint egy oly nagy, *országos köznevelési egyesület* alapítása, melyben szakemberek és kultúrbarátok válllvetve törekednének a hazai tanügy gyors felvirágoztatására, hogy már a legközelebbi nemzedék képes legyen a háborúban szenvedett nagy veszteséget gazdasági és szellemi téren pótolni.

Bizonyára nagyobb súlya és hatása volna egy ily hatalmas szervezet működésének úgy az aktuális nagy tanügyi kérdéseknek sikeres megoldásában, mint a tanítók és tanárok helyzetének javítását célzó önzetlen munkálkodásában, mint a mai apró-cseprő tanügyi egyesületeknek, melyek iskolafajok, felekezetek, vidékek, világfelfogás szerint csoportosulva úgyszólván csak saját tagjaik körében végeznek kevés eredménnyel járó munkát, melyről a társadalom nem is vesz tudomást.

Mennyivel előbbre állana a közoktatás és a tanítás ügye, ha már

régen összefogtunk volna a társadalommal, melynek nagyon sok a kultúráért lelkesedő s a köznevelés nagy nemzeti fontosságát megértő tagja egyenesen megtiszteltetésnek venné, ha e mozgalomba bevonnák és nemesambíciójának legrészebb kielégítését találná e közös munkában.

A társadalomnak ily nagyfokú érdeklődése az iskola ügye iránt azután természetesen vonná maga után azt a régóta hangoztatott kívánságot is, hogy a közoktatás és a tanítók és tanárok dolga végre már e szent ügyhöz méltó képviselőhöz jusson az *országgyűlésen* is, ahol eddig — szakképviselő hiányában — csak a tájékozatlanok lekicsinylésének céltáblája volt a tanárság, a kultúrának és a demokráciának nem nagy dicsőségére.

Csak a társadalommal való együttműködés javíthat ezen a bajon is; csak ez szerezhethet megbecsülést a tanítói rendnek; csak ez teremtheti meg azt a demokratikus iskolát, mely a társadalom talajából nőve ki s a társadalom minden rétegével egyaránt éreztetné áldásos működését.

XI.

A tanítók és tanárok értékelése.

Quem dii odere . .

Néhány héttel ezelőtt olvastuk, hogy Angliában egy új politikai párt alakult, amely függetlenül az eddigi pártoktól, főleg a munka megbecsülésére alapítja programját s annak tíz pontja közül az első szó szerint így hangzik:

„Első kötelessége az államnak, hogy az új generációt a legjobb nevelésben részesítse: az igazság, bátorság, szelídség, rend, szépség, tökéletesség és tudás vágyának felébresztésével és erősítésével. — Kell, hogy a tanítói kar legyen a *legjobban fizetett* és a *legmegbecsültebb*. A nevelés az életre készít elő történelmi, materiális és képzeletbeli példákkal. Ébressze fel az élet utáni vágyai, amely ezután minden okos cselekedet rugójává fog válni.“

E programmpont legvilágosabb kifejezése annak a nálunk is napról-napra hangoztatott elvnek, hogy a jövő nemzedék sorsa és ezzel a nemzet jövődjéje is a tanítók és tanárok sorsához van kötve.

Addig, míg az érzékeny és fogékony lelkű gyermekeket, kik otthon mosolyt és boldog meglepetést látnak s derült, nyájas szavakat hallanak, az iskolában sorsukkal elégedetlen, ezer gondtól gyötört, nyomorral küzdő, komor egyének oktatják: addig ne várjuk, hogy az ifjak kedvvel, ambícióval, tárgyiaszertettel mélyedjenek tanulmányaikba s örömmel keressék től azt a helyet, mely oly sötétnek tünteti fel előttük az életet. Kedvetlenség, közöny, sokszor ellenszenv vesz rajtuk erő s az a sok költség, mit az állam az iskolák fenntartására fordít, éppen az állam és társadalom szűkkeblűsége folytán teljesen kárba vész.

De azt sem várhatjuk, hogy mindaddig, míg a tanítói és tanári pálya nem tartozik a keresettebb életpályák közé, mert sem kellő meg-

élhetőst, sem társadalmi megbecsültetést nem nyújt, más egyének lépjenek a pályára, mint olyanok, kiket szegény sorsuk vagy családi helyzetük erre rákényszerít.

S talán schol földrészünkön nem akad annyi szomorú példája a tanítóság és tanárság igazságtalan értékelésének állam és társadalom részéről, mint éppen hazánkban. A régi vígjátékoknak szomorúan nevetéses alakja volt az éhező rektor és még ma is állandó alakjai az élelapoknak az Éhös Pétörök és társaik.

S ezen nincs mit csodálkoznunk! Mert annyi méltánytalanság, annyi semmibevevés éppen az állam részéről a pedagógusokkal szemben, talán egy országban sem tapasztalható, mint nálunk.

Lássunk csak néhány kirívó esetet!

A 4 polgárit végzett tanuló — ha díjnoknak áll be valamely állami hivatalba — hamarosan írnok lesz s mint ilyent *kinevezik a tisztviselői rangsorban a XI. fiz., oszt.-ba.* Ha azonban ambíciója arra sarkalja, hogy ne elégedjék meg a 4 polgári osztály ismeretével, hanem még 4 évig tanuljon és elvégezze a tanítóképzőt is, akkor az a jutalma, hogy mint tanító *nem kerülhet be a tisztviselői rangsorba,* hanem alacsonyabb fizetéssel kénytelen beérni.

Más eset.

A középfokú intézetek tanárai még Mária Terézia intézkedése óta — tekintettel a tanári foglalkozás idegölő voltára — éppen úgy, mint a külföldön, 5 évvel rövidebb (30) szolgálati idő kedvezményét élvezték. Midőn néhány év előtt az összes, egyetemet végzett tisztviselők szolgálati idejét 40 évről 35-re szállították le, az lett volna logikailag és az egyenlő elbánás rendje szerint várható, hogy a tanárok szolgálati idejét is 2—3 évvel leszállítsák. Mert már maga az a körülmény, hogy a tanárok szolgálati ideje tovább is 30 év marad, igazságtalanság, az egyenlő elbánás elvének súlyos megsértése lett volna. S mi történt? Nem hogy ezt az egyedül méltányos eljárást követték volna, hanem éppen ellenkezőleg, a legcinikusabb szofizmával ők hivatkoztak az egyenlő elbánás (!) elvére s a tanárok szolgálati idejét öt évvel *felemelték.* Vagyis míg az új törvény a tisztviselők legnagyobb részét örvendetes kedvezményben részesítette, addig a tanárokat terhes büntetéssel sújtotta.

De legyen elég a sok közül e két legszembeötlőbb elbánásmódot fel- említenünk annak illusztrálására, hogy minő példát ad az állam a többi iskolafenntartónak¹⁾ és az egész társadalomnak a tanítók megbecsülésében.

E bajokon is az államnak volna módjában és — tegyük hozzá — állana kötelességében segíteni. Nem kellene egyebet tennie, mint — mi-ként már egy más szakaszban említettük — a tanügy munkásait oda-helyezni, ahová valók s nyomban megváltoznék a helyzet.

¹⁾ A fővárosra többször meg is orrolt nagy bőkezűségéért s nem jó szemmel nézi ma sem, hogy a néptanító ott jobb ellátásban részesül, mint az államnál a polgári isk. tanár. Sőt az is megesett, hogy a fővárosi nyugdíjszabályzatnak azt a pontját, mely 30 évi szolgálati időt szab meg. nem hagyta jóvá s utasította a fővárost a tanárok *rosszabb ellátására* (35 év).

Ha a *tanfelügyelői, szakfelügyelői* állásokat mind szakemberekkel töltenék be: ha a vallás- és közoktatási minisztériumban a pedagógiai ügyek intézését az erre egyedül jogosult tanítással foglalkozó egyénekre bíznák; ha a tanítókat és tanárokat képzettségüknek megfelelő díjazásban részesítenék, vagyis a tanítókat a XI. fiz. osztályba neveznék ki, s legalább oly előlépésre nyújtanának nekik ki látásit, mint a minisztériumi irodatiszteknek (a VIII. fiz. o.-ig), a tanárokat pedig fizetés, előlépés és az egyes fizetési osztályokban való elhelyezés arányára nézve — Eötvös József báró intenciója szerint — a bírakkal egyenlősítenék; ha lehetővé tennék, hogy — mint külföldön — nálunk is bejuthasson a tanító és tanár is a törvényhozók közé: akkor bizonyára nagy tekintélyre emelkednék a tanítói és tanári pálya, melyet a társadalom minden osztálya szívesen keresne föl s itt is érvényesülne a demokráciának nivelláló szerepe. Emellett pedig a megelégedett, gondoktól ment, köztiszteletnek örvendő tanító fokozott ambícióval teljesítené szent hivatását a hazai tanügy, a nemzeti kultúra nagy hasznára és dicsőségére.

..

Fejtegetéseim végére értem. Megrajzoltam annak a demokratikus, irányú iskolának a képét, amely ott lebeg előttem a közeli jövőnek mindinkább íoszló kódében, felépítve mindazt, amit a háború a kultúra terén lerombolt, fényes palotát emelve a régi- rozoga épület romjai fölé. Bár még most csak a képzelet tükrében láthatom a közel jövőnek ezt az örvendetes perspektíváját, mégsem a képzelet révén jutottam ahhoz a sok becses adathoz, melyekből e képet megalkottam. Szemügyre vettem a való életeit, felhasználtam a magam és mások becses tapasztalatait, összegyűjtöttem a háború fontos tanulságait és mindezt a demokrácia fogalmából önként folyó mozzanatokkal egészítettem ki. így jött létre a demokratikus irányú közoktatási szervezetnek ez a konstruálása, amelyben én a közel jövő társadalmának megfelelő ideális állapotot akartam kifejezni.

De bármennyire ideális is valamely terv, mindaddig teljesen értéktelen marad, míg megvalósulása biztosítva nincs.

Azt határozottan kimondhatjuk, hogy nemzetünk jövője elsősorban a háború után létesítendő tanügyi reformtól függ, melynek intézkedéseit *drákói szigorúsággal* kell végrehajtanunk, s mellyel szemben félre kel] tennünk eddigi *szűkkeblűségünket*, s Deák bölcs tanácsára kell hallgatnunk: „Minden áldozat, mi nevelési célra fordítatik — a hazának és emberiségnek oltárára van letéve.“